

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Η έννοια του υβριδικού πολέμου: Θεωρητική ανάλυση και πρακτικά παραδείγματα

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βασίλειος Μήτσιος

Αθήνα, 2019

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Ανδρέας Γκόφας, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Βασίλειος Μήτσιος, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ

ΕΥΘΥΝΗΣ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών του ΠΜΣ Στρατηγικές Σπουδές Ασφαλείας της Σχολής Διεθνών Σπουδών Επικοινωνίας και Πολιτισμού του Τμήματος Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, του Παντείου Πανεπιστημίου, είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης με την παρούσα δήλωση αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναται να αντιμετωπίσω στην περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής .

Ο ΔΗΛΩΝ

Όνοματεπώνυμο: Βασίλειος Μήτσιος

Αριθμός Μητρώου: 1218Μ218

Υπογραφή:

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της παρούσης εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Κωνσταντίνο Κολιόπουλο, για την καθοδήγησή και την ακαδημαϊκή βοήθεια ώστε να περατωθεί η παρούσα εργασία.

Περιεχόμενα

Περίληψη	7
Abstract	8
Εισαγωγή	9
Σκοπός	10
Προϋποθέσεις	10
Κεφάλαιο 1. Υβριδικός Πόλεμος: Βιβλιογραφική, θεωρητική και εννοιολογική προσέγγιση	14
Βιβλιογραφική ανασκόπηση και ειδικότερη θεωρητική προσέγγιση ...	14
Οι δυο σχολές σκέψης	15
Η κινέζικη προσέγγιση. Από τον Sun Tzu στους Liang και Xiangsui	17
Οι ακαδημαϊκοί. «4GW», «μικτοί συντελεστές» και «agit-prop»	18
Οι Ρώσσοι. Οι νέες μορφές των πολιτικά επικεντρωμένων επιχειρήσεων	22
Χεζμπολάχ. Καινοτομία στις τακτικές	24
ISIS. Προσαρμοστική δομή και εγκληματική δραστηριότητα	25
Κεφάλαιο 2. Ο υβριδικός πόλεμος στο πλαίσιο του διεθνούς δίκαιου : Πράξη και τακτικές	27
Η παραμελημένη (νομική) διάσταση του υβριδικού πολέμου και το παράδοξο του σωρού – sorites paradox	27
Η «χρήση του δικαίου» - Lawfare, ως συστατικό στοιχείο του υβριδικού πολέμου	31
Κεφάλαιο 3. Συγκριτική ανάλυση και πρακτικά παραδείγματα υβριδικών πολέμων	34
Γενικά	34
Παραδείγματα και σύγκριση περιπτώσεων	35
Μελέτη περίπτωσης 1: ISIL και Συρία 2012-2014	35
Μελέτη περίπτωσης 2: Ρωσία και Ουκρανία. Φάση 1 ^η	37

Μελέτη περίπτωσης 3: Ρωσία και Ουκρανία. Φάση 2 ^η	38
Μελέτη περίπτωσης 4: Ο υβριδικός πόλεμος του Ιράν στη Συρία	43
Κεφάλαιο 4. Συμπεράσματα – Προτάσεις	45
Η αναδυομένη αναγκη για αμφισβήτηση της ορθόδοξης ανάλυσης και των προκαταλήψεων	45
Το σύνδρομο του βραστού βάτραχου και η Ελλάδα	48
Βιβλιογραφία	52

Πίνακες

Πίνακας 1. Ταυτολογία 1: ISIL στη Συρία 2012-2014	36
Πίνακας 2. Ταυτολογία 2: Ρωσία στην Ουκρανία. Φάση 1 ^η	41
Πίνακας 3. Ταυτολογία 3: Ρωσία στην Ουκρανία. Φάση 2 ^η	42
Πίνακας 4. Ταυτολογία 4: Ιράν στη Συρία	44

Περίληψη

Η εργασία αυτή, διερευνώντας βιβλιογραφικά και εμπειρικά το θέμα υβριδικός πόλεμος έχει σαν σκοπό την ανάπτυξη και κατανόηση του θεωρητικού πλαισίου στο οποίο αναπτύσσεται η έννοιά του. Επιθυμεί να προσφέρει μια νέα προσέγγιση στην ερμηνεία του όρου και κυρίως στην αναζήτηση του εννοιολογικού και ταυτολογικού προτύπου αυτού του πολέμου. Φιλοδοξεί να προτείνει περαιτέρω ερευνητικά ερωτήματα και επιδιώκει την συμμετοχή, στη συζήτηση που εξελίσσεται σε στρατιωτικό και ακαδημαϊκό επίπεδο, σε ότι αφορά την εξέταση της υιοθέτησης μιας νέας υψηλής στρατηγικής για την Ελλάδα, προσαρμοσμένης στις σύγχρονες απαιτήσεις. Με αφετηρία τα παραπάνω, αναπτύσσει την ανάλυσή της, σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζεται ο όρος βιβλιογραφικά, αλλά και σε θεωρητικό και εννοιολογικό επίπεδο. Στο δεύτερο κεφάλαιο ερευνάται η οριοθέτηση του υβριδικού πολέμου στο πλαίσιο του διεθνούς δίκαιου, αλλά και το δίκαιο καθαυτό ως μηχανισμός μόχλευσης του υβριδισμού. Στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζονται περιπτώσεις οι οποίες έχουν χαρακτηριστεί υβριδικοί πόλεμοι, προκειμένου να αναγνωριστούν τα κοινά εκείνα στοιχεία τα οποία ταυτοποιούν την υβριδικότητα. Στο τελευταίο κεφάλαιο παίρνοντας τα συμπεράσματα των τριών πρώτων κεφαλαίων προτείνονται δράσεις προκειμένου να αναπτυχθούν πρακτικές επιλογές. Η εργασία καταλήγει ότι είναι αναγκαία η αμφισβήτηση της ορθόδοξης ανάλυσης και των προκαταλήψεων και προτείνει δράσεις ώστε να αποφευχθεί το «σύνδρομο του βραστού βατράχου».

Λέξεις-κλειδιά: υβριδικός πόλεμος, υβριδικές απειλές, υβριδισμός, υβριδική στρατηγική

The concept of hybrid warfare: Theoretical analysis and practical examples

Vasileios Mitsios

Abstract

This thesis researched bibliographically and empirically on the subject of hybrid war, it has a purpose to understand the theoretical framework in which its concept is developed. It wishes to offer a new approach to the interpretation of the term, and in particular to the search for the conceptual and tautological model of this war. It seeks to propose further research questions and seeks to participate, in the ongoing military and academic debate, in examining a new high-level strategy for Greece, adapted to modern requirements. Starting from this, develops her analysis in four chapters. In the first chapter the term is approached both bibliographically but also theoretically and conceptually. Chapter two examines the delimitation of hybrid warfare in international law and the law itself as a mechanism to leverage hybridism. Next chapter examines cases called hybrid wars in order to identify the common elements that determine hybridity. In the last chapter, taking the conclusions of the first three chapters, actions are proposed to develop practical options. The paper concludes that it is necessary to challenge rational analysis and biases and proposes actions

Keywords: hybrid war, hybrid threats, hybridism, hybrid strategy

«Μια από τις βασικές προκλήσεις σήμερα,
είναι ότι δεν ξέρουμε τι είναι και τι δεν είναι, πόλεμος»
Hew Strachan

Εισαγωγή

Σε σχέση με όσα έχουν γραφτεί τα τελευταία χρόνια για τις υβριδικές απειλές και τον υβριδικό πόλεμο, η εννοιολόγηση και ακόμη πιο πολύ η όποια ταυτολογία του, ίσως θα έπρεπε να περνά μέσα από την αναγκη για μια νέα οριοθέτηση της ειρήνης. Πραγματικά η όλη συζήτηση για την μεταβαλλόμενη φύση ή τον χαρακτήρα του πολέμου, τις νέες απειλές και τον υβρισμό, δημιουργεί και ερωτήματα για το αν, πλέον, πραγματικά έχουμε ένα ξεκάθαρο ορισμό για την ειρήνη. Αυτή η νέα νοηματοδότηση της ειρήνης η οποία με τη σειρά της θα οριοθετήσει τον πόλεμο και θα ξεκαθαρίσει το «θολό τοπίο» της «γκρίζας ζώνης», μπορεί να γίνει μόνο μέσω κοινά αποδεκτών κανόνων. Και αυτό το κανονιστικό πλαίσιο προσφέρεται κυρίως μέσω κανόνων δικαίου. Επομένως η όποια αρχική προσέγγιση του υβριδικού πολέμου και απειλών, σε ακαδημαϊκό και πολιτικό - στρατιωτικό επίπεδο δεν μπορεί να έχει άλλη αφετηρία, εκτός από αυτή του διεθνούς δικαίου.

Εννοιολογικά και ταυτολογικά ο υβριδικός πόλεμος ως καινοτομία στις διεθνείς υποθέσεις, έχει δεχτεί αρκετή κριτική. Όλα τα κράτη συμμετέχουν σε ορισμένες μορφές συγκεκριμένης δράσης και τα μη στρατιωτικά μέτρα αποτελούν βασικά εργαλεία διπλωματίας. Επιπλέον, ο υβριδικός πόλεμος μοιάζει με τις επιχειρήσεις που ανέλαβαν και οι δύο αντιμαχόμενες ομάδες κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, αλλά συμβαίνει και σήμερα, υπό τον τίτλο του αντικανονικού πολέμου¹. Οι σκεπτικιστές αμφισβητούν εάν, πέρα από την εισαγωγή των κυβερνο-δυνατοτήτων και το ίδιο το όνομα, υπάρχει πραγματικά κάτι καινούργιο για τον υβριδικό πόλεμο². Πάντως, τα κράτη που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή εναντίον της απειλής που θέτει η Ρωσία έχουν απαντήσει καταφατικά στο ερώτημα αυτό, επενδύοντας στη στρατηγική σκέψη για τον καλύτερο τρόπο αντιμετώπισης του υβριδικού πολέμου. Τον Απρίλιο του 2017, μια ομάδα από έντεκα κράτη μέλη του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέγραψαν ένα κοινό μνημόνιο συμφωνίας, στη Φινλανδία, για την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Κέντρου Αριστείας για την Αντιμετώπιση Υβριδικών Απειλών³. Το κέντρο αυτό με έδρα το Ελσίνκι, το οποίο εγκαινιάστηκε επισήμως στις αρχές Οκτωβρίου του 2017, διεξάγει

¹ Πραγματικά θα ήταν ενδιαφέρουσα μια μελέτη της περίπτωσης της Νικαράγουα ή των δικτατοριών της Λατινικής Αμερικής, όπως επίσης και των τακτικών των Viet Cong και του People's Army of Vietnam. Για το τελευταίο βλ. TC 7-100 (Hybrid Threat) (πρόσβαση στο https://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/tc7_100.pdf. ανάκτηση Φεβρουάριος 2019). Επιπλέον σαν case study η επέμβαση των Αμερικάνων στη Δομινικανή Δημοκρατία το 1965, εξετάζεται στο, MAJ Nicholas M. James III, (2017), *US Army Conventional Forces in Gray Zone Conflict*, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College., Πρόσβαση στο <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1039016.pdf> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

² Wittes. B, (2015), «What is Hybrid Conflict? », Lawfare, πρόσβαση στο <https://lawfareblog.com/what-hybrid-conflict> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019). Επίσης, Van Puyvelde. D, «Hybrid War – Does It Even Exist? », NATO Review. Πρόσβαση στο, <http://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

³ Hybrid CoE (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats), <https://www.hybridcoe.fi/> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

στρατηγικό διάλογο, έρευνα, εκπαίδευση και διαβούλευση, για να φωτίσει τα τρωτά σημεία σε υβριδικά μέτρα και να βελτιώσει την ανθεκτικότητα έναντι υβριδικών απειλών.

Με αφετηρία τα παραπάνω, η εργασία αναπτύσσει την ανάλυσή της στα ακόλουθα στάδια. Καταρχήν θέτει άλλη μια προσέγγιση στην επιχειρηματολογία για το τι είναι επιτέλους αυτός ο υβριδικός πόλεμος. Έτσι θέτει προϋποθέσεις προκειμένου να κατανοηθεί η βάση της ανάλυσης του συγγραφέα. Ακολούθως, η (παραμελημένη) νομική διάσταση του υβριδικού πολέμου, όπως και η χρήση του δικαίου ως συστατικό στοιχείο του, έρχεται να προσθέσει μια διαφορετική πρόταση στην προαναφερόμενη οριοθέτηση ειρήνης και πολέμου, καθορίζοντας έτσι και το πραγματικό σημείο στο χρόνο και το χώρο που θα πρέπει ο όποιος οργανισμός να αναλάβει δράση. Τέλος προτείνονται δράσεις γενικά, τόσο σε εθνικό όσο και σε συμμαχικό επίπεδο προκειμένου να αναπτυχθούν στρατηγικές επιλογές⁴.

Σκοπός

Η εργασία αυτή έχει σαν σκοπό την ανάπτυξη και κατανόηση του θεωρητικού πλαισίου στο οποίο αναπτύσσεται η έννοια του υβριδικού πολέμου. Επιθυμεί να προσφέρει μια νέα προσέγγιση στην ερμηνεία του όρου και κυρίως στην αναζήτηση εννοιολογικού και ταυτολογικού προτύπου. Φιλοδοξεί να προτείνει περαιτέρω ερευνητικά ερωτήματα και επιδιώκει την συμμετοχή της, στη συζήτηση που εξελίσσεται σε στρατιωτικό και ακαδημαϊκό επίπεδο, σε ότι αφορά την εξέταση υιοθέτησης μιας νέας υψηλής στρατηγικής για την Ελλάδα, προσαρμοσμένης στις σύγχρονες απαιτήσεις.

Προϋποθέσεις

Ο υβριδικός πόλεμος την τελευταία δεκαετία έχει συνδεθεί με την επιθετική ρωσική εξωτερική πολιτική, εναγκαλισμός ο οποίος πιστώνεται στον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου του ρωσικού στρατού, Valery Gerasimov. Το 2013, ο Gerasimov διατύπωσε την άποψή του για τον υβριδικό πόλεμο, ως μια ασύμμετρη απάντηση στην εξάπλωση της φιλελεύθερης δημοκρατίας, σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο⁵. Σε ένα σχολιασμό της διαπίστωσης του Clausewitz για το ότι «ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με αλλά μέσα», ο Gerasimov παρατηρεί ότι «ο ρόλος των μη στρατιωτικών μέσων για την επίτευξη πολιτικών και στρατηγικών στόχων έχει αυξηθεί, και, σε πολλές περιπτώσεις, έχει

⁴ Το θέμα των στρατηγικών επιλογών εκτιμώ ότι πρέπει να τύχει ιδιαίτερης προσοχής τόσο σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής όσο και στρατιωτικής στρατηγικής. Όσο πιο αβέβαιο είναι το στρατηγικό – επιχειρησιακό περιβάλλον τόσο πιο γενική και ευρεία πρέπει να είναι η στρατηγική σχεδίαση. Αυτή πρέπει να διαμορφώνει επιλογές, οι οποίες επιλογές, ελλείψει πόρων, οφείλουν να είναι καινοτόμες. Δηλαδή να είναι διαφοροποιημένες και χαμηλού κόστους. Το τελευταίο εκτιμώ ότι είναι η βάση, η πεμπουσία, του υβριδισμού. Σε κάθε περίπτωση μια αρχική προσέγγιση για την κατανόηση αυτού που εννοείται στην τοποθέτησή μας, είναι η μελέτη του, Kim. W.C., Mauborgne. R.(2006), *Η Στρατηγική των Γαλάζιων Ωκεανών*, Εκδόσεις Κριτική.

⁵ General Gerasimov. V, «*The Value of Science Is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations*», Voyenno – Promys Hlennyy Kurier (στα ρωσικά), <http://vpk-news.ru/articles/14632> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019). Στα αγγλικά βλ. Coalson.R, με σχόλια του Galeotti.M, <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

υπερβεί τη δύναμη της ισχύος και την αποτελεσματικότητα των όπλων». Επιπλέον, υποστήριξε την «ευρεία χρήση πολιτικών, οικονομικών, πληροφοριακών, ανθρωπιστικών και άλλων μη στρατιωτικών μέτρων, που εφαρμόζονται σε συντονισμό με το δυναμικό διαμαρτυρίας του πληθυσμού....και που συμπληρώνονται με στρατιωτικά μέσα κρυμμένου χαρακτήρα»⁶.

Οι μελετητές μπορεί να διαφωνούν σχετικά με τις περιπτώσεις που θα πρέπει να χαρακτηριστούν ως υβριδικός πόλεμος, ωστόσο η εισβολή της Ρωσίας στη Γεωργία το 2008 και η συνακόλουθη προσάρτηση της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσετίας, οι ενέργειές της το 2013 και το 2014 στην Ουκρανία, για την κατάληψη και την προσάρτηση της Κριμαίας και η ανάπτυξη «μικρών πράσινων ανδρών», είναι σαφέστατα παραδείγματα ενός πολέμου που εφαρμόζεται πλήρως. Όμως, ο υβριδικός πόλεμος δεν είναι απαραίτητο να έχει εδαφικά ερείσματα, ούτε να οδηγήσει στην προσάρτηση μιας επικράτειας. Μια καμπάνια παραπληροφόρησης, ακολουθούμενη από επιθέσεις στον κυβερνοχώρο, δημιούργησε προβλήματα στην ψηφιακή υποδομή της Εσθονίας, το 2007. Η ενορχήστρωση των προσπαθειών για πραξικόπημα στα Σκόπια το 2016 και στο Μαυροβούνιο το 2017, η στήριξη πολιτικών κομμάτων στη Γαλλία και Γερμανία και η παρέμβαση στις εκλογές στις ΗΠΑ, το 2016⁷, αντί απλώς να είναι ένας περιγραφικό δείκτης μεμονωμένων περιστατικών ή μιας ακόμη τακτικής παρέμβασης, έρχεται και κάνει καλύτερα κατανοητό αυτό που σήμερα ονομάζεται υβριδικός πόλεμος.

Ως αφετηρία της ανάλυσής μας, ας δεχτούμε λοιπόν ότι:

- Ο χαρακτήρας του πολέμου αλλάζει, όπως επίσης και αυτός της ειρήνης⁸. Επομένως πρέπει να οριοθετηθεί η ειρήνη, για να κατανοήσουμε το εύρος του πολέμου.
- Η ενδιάμεση μεταξύ του πολέμου και της ειρήνης «γκρίζα ζώνη», είναι μια ζώνη που αναπτύσσεται ένα οικοσυστημικό πλαίσιο παραγόντων, που δημιουργεί τις συνθήκες για την ανάπτυξη και εφαρμογή υβριδικών δυνατοτήτων.⁹

⁶ General Gerasimov, V., ο.π.

⁷ Fisher. M, στο D.N.C. Hack, «Echoes of Russia's New Approach to Power», N.Y. Times, http://www.nytimes.com/2016/07/26/world/europe/russia-dnc-putin-strategy.html?_r=0; (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019), Sanger. D. E., «White House Confirms Pre-Election Warning to Russia Over Hacking», N.Y. Times, <http://www.nytimes.com/2016/11/17/us/politics/white-house-confirms-pre-election-warning-to-russia-over-hacking.html>; (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019). Higgins. A, Finger, «Pointed at Russian in Alleged Coup Plot in Montenegro», N.Y. Times, <http://www.nytimes.com/2016/11/26/world/europe/finger-pointed-at-russians-in-alleged-coup-plot-in-montenegro.html> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

⁸ Strachan. H, (2006), «The Changing Character of War», European Lecture Delivered at HEI, Geneva, σελ.3.

⁹ Η «γκρίζα ζώνη» κατά την γνώμη μου λειτουργεί ως το περιβάλλον όπου δημιουργούνται οι συστημικές συνθήκες για την υβριδοποίηση των στρατηγικών. Όλο αυτό θα μπορούσαμε να το παραλληλίσουμε με ένα οικοσύστημα (σε παραλληλισμό με το βιολογικό οικοσύστημα), στο οποίο αλληλοεπιδρούν παράγοντες για την ανάπτυξη δυνατοτήτων και στο οποίο οικοσύστημα, η εξέλιξη (των στρατηγικών και μεθόδων) καθορίζεται με βάση την ανάγκη για επιβίωση/επικράτηση. Όπως σε κάθε οικοσύστημα, έτσι και στον υβριδισμό, η «αλληλεπίδραση και ένωση» είναι φυσική και επόμενη και προκύπτει ως νόμος/αρχή για την επιβίωση/επικράτηση και επομένως για την εξέλιξη. Αυτά αναφέρονται γιατί εκτιμώ ότι αν πραγματικά καταφέρουμε να ανιχνεύσουμε και κατανοήσουμε τις εκάστοτε «οικοσυστημικές» συνθήκες, τότε θα είναι και πιο εύκολο να προβλέψουμε την μετεξέλιξη των πολέμων.

- Υφίσταται εννοιολογική ασυνέπεια του όρου, εφόσον δεν υπάρχει κοινά αποδεκτή ερμηνεία, με αποτέλεσμα την δυσκολία και στη ταυτολογία του¹⁰.
- Ο υβριδικός πόλεμος ήδη εξετάζεται σε ευρωπαϊκό και Νατοϊκό επίπεδο.
- Στην σημερινή εποχή παρουσιάζεται το παράδοξο φαινόμενο (λόγω της τεχνολογίας) ο υβριδικός πόλεμος να μην χρειάζεται να ελέγχει άμεσα όλες τις «δυνατότητες» του, αλλά ταυτόχρονα αυτές να λειτουργούν προς όφελός του. Αυτό διευρύνει την έννοια της διεύθυνσης/διοίκησης του υβριδικού πολέμου, σε αυτό που θα μπορούσαμε να πούμε «διοίκηση με βάση το συμφέρον» του κάθε συμμετέχοντα (κρατικού - μη κρατικού δρώντα, συμμάχου, αντάρτη, εξεγερθέντα, ποινικού, τρομοκράτη, χάκερ κλπ).¹¹
 - Είναι αναγκαία η διεύρυνση της έννοιας της επιχειρησιακής γεωμετρίας (ως παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη δυνατοτήτων σε σχέση με το χρόνο, το χώρο και τις διακριτές δυνάμεις), σε στρατηγική γεωμετρία, προκειμένου να συμπεριληφθούν και οι λοιπές σύγχρονες και λιγότερο διακριτές διαστάσεις του περιβάλλοντος όπως η πολιτική, οικονομική, κοινωνική, τεχνολογική, διαδικτυακή και πληροφοριακή διάσταση¹².
 - Δεχόμενοι ότι ο Κλαουζεβιστικός πόλεμος παράγει πολιτικά αποτελέσματα ως μέρος μιας αλυσίδας αξίας, τότε πρέπει να εξεταστεί εάν και πόσο αυτή η αξία έχει μετατοπιστεί στον άυλο τομέα - intangible domain¹³.
 - Τα διδάγματα από τη διαχείριση της «στρατηγικής έκπληξης»¹⁴ ενσωματώνονται στις σύγχρονες στρατηγικές.

¹⁰ Ταυτολογία σημαίνει ότι «το Α αντιδρά έτσι, επειδή υφίσταται το Β» και «το Β υφίσταται, επειδή αντιδρά το Α».

¹¹ Εμφανές παράδειγμα για αυτό, αποτελεί το ISIL. Ενσωματώνοντας δυνατότητες που είτε είναι νεοστρατολογημένοι και τρομοκράτες, είτε όπλα και τακτικές, διενεργεί ένα πόλεμο στον οποίο δεν ασκείται κεντρικός έλεγχος επί αυτών των δυνατοτήτων. Οι οποίες μάλιστα λειτουργούν και συνδυαστικά με μόνη κατεύθυνση τον κοινό σκοπό. Εκεί ακριβώς έγκειται και η επικινδυνότητα τέτοιων οργανώσεων.

¹² Η πεποίθησή μου είναι ότι στο εγγύς μέλλον θα πρέπει να συμπληρωθεί και η διάσταση της «νοημοσύνης». Η «νοημοσύνη» και κυρίως η «τεχνητή», θα απασχολεί όλο και πιο πολύ, όσο η φυσική παρουσία του ανθρώπου στα μέσα παραγωγής, θα περιορίζεται. Στην επόμενη «βιομηχανική» επανάσταση, ίσως να έχουμε και μια νέα μορφή πολέμου. Τον «χωρίς άνθρωπο πόλεμο» (sic). Για μια αναγωγή στο μέλλον και στον «πόλεμο με υποκατάστατα»(sic) ενδιαφέρονσα προσέγγιση είναι το , Krieg. A, Rickli. G.M., (2017), «Surrogate warfare: the art of war in the 21st century?», Defence Studies Journal, σελ. 113-130. Πρόσβαση στο, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14702436.2018.1429218?src=recsys> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

¹³ Με τον όρο «αλυσίδα αξίας» εννοείται η διαδοχική και γραμμική αλληλουχία δράσεων (οικονομικών, διπλωματικών, δημογραφικών, στρατιωτικών) προκειμένου να επιτευχθούν οι πολιτικοί αντικειμενικοί σκοποί. Σήμερα, στην στρατιωτική επιχειρησιακή σχεδίαση αυτό μεταφράζεται ως γραμμές επιχειρήσεων. Ο «άυλος τομέας» του πολέμου αφορά την πολιτική, κοινωνική, οικονομική, τεχνολογική, διαδικτυακή και πληροφοριακή διάσταση, κάτι που από μόνο του δηλώνει και μια μη γραμμικότητα.

¹⁴ Ενδιαφέρον είναι το Bracken. P, Bremmer I, Gordon.D, (2008), *Managing Strategic Surprise*, Cambridge University Press, ιδιαίτερα το κεφ. 3, του Uzi Arad, που αναφέρεται στη «διαχείριση της νοημοσύνης ως διαχείριση κινδύνου». Πάντως, στην παρούσα εργασία η «στρατηγική έκπληξη» έχει να κάνει με την αρχική αμηχανία που προκάλεσαν στις δυτικές χώρες οι υβριδικές προσβολές. Επιπλέον να σημειωθεί ότι, για τον γράφοντα, η «στρατηγική έκπληξη» διαφέρει, από το «στρατηγικό αιφνιδιασμό», καθόσον αναφέρεται σε άγνωστες δράσεις και όχι απλώς σε δράσεις γνωστές των οποίων οι ενδείκτες προειδοποίησης δεν λειτουργήσαν. Η διαφορά έχει πραγματικά να κάνει με την τελείως διαφορετική αντίληψη που φέρνουν για τους ενδείκτες επίθεσης οι υβριδικές δράσεις, τακτικές και στρατηγικές.

•Οι ηγεσίες αναπτύσσουν τις στρατηγικές τους λαμβάνοντάς υπόψη τις συνέπειες του «διλήμματος του κατακτητή»¹⁵

¹⁵ Το «δίλημμα του κατακτητή» αναφέρεται στον ρίσκο που αναλαμβάνουν οι ηγεσίες σε «κατακτητικούς» πολέμους να υποκινήσουν την βία στην πατρίδα τους, με την μορφή βομβιστικών ή άλλων επιθέσεων. Σε μια πιο συμφέρουσα για την εργασία μας προσέγγιση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ο κίνδυνος μια ενέργεια να ερμηνευτεί ως πράξη πολέμου και να επιφέρει ανάλογες αντιδράσεις στο έδαφος του «επιτιθέμενου». Ως όρος, αναφέρεται, στο Pape.R, Feldman. J, [Ευθυμιόπουλος, Π. (μτφ)], (2013), *Αποκόπτοντας το Νήμα της Τρομοκρατίας*, Σάκκουλας, σελ.354.

Κεφάλαιο πρώτο

Υβριδικός Πόλεμος: Βιβλιογραφική, θεωρητική και εννοιολογική προσέγγιση

Βιβλιογραφική ανασκόπηση και ειδικότερη θεωρητική προσέγγιση

Το 2010, στην Quadrennial Defense Review¹⁶, ο Υπουργός Άμυνας των Ηνωμένων Πολιτειών Robert Gates χρησιμοποίησε τον όρο «υβριδικός πόλεμος» για να περιγράψει τα εξελιγμένα μέσα που θα χρησιμοποιούσαν τόσο κρατικοί όσο και μη κρατικοί φορείς για να μετριάσουν ένα συμβατικό μειονέκτημα έναντι των Ηνωμένων Πολιτειών. Κάτω από την επικεφαλίδα «*Αλλαγή Επιχειρησιακού Τοπίου - Shifting Operational Landscape*», υπήρχε η γενική περιγραφή μιας υβριδικής απειλής που περιλάμβανε, «*παρατεταμένες μορφές πολέμου, χρήση εξουσιοδοτημένων δυνάμεων για εξαναγκασμό και τρομοκρατία, αλλά και εγκληματικότητα για χειραγώγηση του περιβάλλοντος πληροφόρησης, με στόχο την επίθεση στα οικονομικά τρωτά σημεία και με εκμετάλλευση της διπλωματικής μόχλευσης¹⁷*». Η περιγραφή αυτή κάλυπτε ένα φάσμα μέσων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από έναν επιτιθέμενο, καθώς και πιθανούς τρόπους και στόχους, αλλά δεν καθόριζαν τον κύριο παράγοντα, ήτοι την στρατηγική αντιμετώπισης, καθώς δεν συνδέονταν οι δυνητικοί στόχοι με μια συνεκτική, στρατηγική πρόθεση. Όμως, χωρίς αυτό το πλαίσιο, ο υβριδικός πόλεμος δεν διακρίνεται από άλλες εκδηλώσεις ακανόνιστων, ασύμμετρων ή μη συμβατικών πράξεων.

Επιπλέον, οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής, οι ομάδες προβληματισμού, οι στρατιωτικοί αλλά και οι ακαδημαϊκοί χρησιμοποίησαν όρους παραδείγματος για να περιγράψουν διαφορετικά φαινόμενα από αυτά του συμβατικού πολέμου, όπως, ασύμμετρος πόλεμος, ακανόνιστες συγκρούσεις, σύνθετος πόλεμος, συνδυασμένος πόλεμος, περιορισμένος πόλεμος, απεριόριστος πόλεμος, ειδικός πόλεμος, αντισυμβατικός πόλεμος κ.α.. Υπάρχουν επίσης αναφορές για το διακριτό χαρακτήρα του κυβερνο-πολέμου, οικονομικού πολέμου, πολιτικού πολέμου, πολιτιστικού πολέμου και των λειτουργιών πληροφόρησης. Όταν δεν τηρείται η έννοια του κρατικού και συμβατικού πολέμου περιγράφονται με όρους όπως, μη κρατικοί φορείς, αποτυχημένα κράτη, ακανόνιστες / μη συμβατικές / απεριόριστες και ασύμμετρες συγκρούσεις. Όσοι δε, υποστηρίζουν ότι υπάρχει μόνο ένα φαινόμενο, αυτό του συμβατικού πολέμου, περιγράφουν αυτούς τους νέους όρους, ως παρεκκλίσεις.

Εντούτοις, τον τελευταίο καιρό και εσχάτως στην Ελλάδα, η επανεμφάνιση της έννοιας του υβριδικού πολέμου οδήγησε σε μια έξαρση μελετών και αναφορών που άλλαξαν τους υπάρχοντες ορισμούς και πραγματικά προσέφεραν νέες προσεγγίσεις στην ερμηνεία της χρήσης της βίας¹⁸. Αρκετοί μελετητές ισχυρίζονται ότι ο όρος είναι κενός

¹⁶ Quadrennial Defense Review Report, Feb 2010, <http://archive.defense.gov/qdr/QDR%20as%20of%2029JAN10%201600.pdf> (πρόσβαση Φεβρουάριος 2019).

¹⁷ Ο όρος «μόχλευση» πρέπει να μας απασχολεί ιδιαίτερα καθώς ουσιαστικά σημαίνει δράσεις για πολλαπλασιασμό της αποτελεσματικότητας ενός μέσου και υποβοήθηση της επίτευξης του τελικού πολιτικού σκοπού. Η μόχλευση μπορεί να είναι διπλωματική, οικονομική, στρατιωτική, πολιτική κ.α.

¹⁸ McFate, M, Jackson, A, «The Object Beyond War: Counterinsurgency and the Four Tools of Political Competition», Institute for Defense Analyses, Joint Warfighting Analysis Program, Alexandria, Φεβ 2006, διαθέσιμο στο <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a489124.pdf> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

περιεχομένου και σημειώνουν ότι δεν έχει καμία ιδιαίτερη χρησιμότητα¹⁹. Μεταξύ αυτής της τελευταίας ομάδας, διάφοροι αναλυτές πιστεύουν ότι πρέπει να αγνοούμε τα επίθετα όπως παράνομος πόλεμος, ανταρτοπόλεμος, πυρηνικός πόλεμος, ναυτική στρατηγική, στρατηγική καταπολέμησης της βίας και άλλα²⁰ και υποστηρίζουν ότι οι πολλοί τρόποι πολέμου και τα εργαλεία της στρατηγικής δεν έχουν σημασία και δεν επηρεάζουν τη φύση του πολέμου. Ακόμη, μελετητές όπως ο Gray, υποστηρίζουν ότι, μια γενική θεωρία πολέμου και στρατηγικής, όπως αυτή των Θουκυδίδη, Sun Tzu και Clausewitz είναι μια θεωρία με καθολική ισχύ. Παρόλα αυτά, ο Gray παραδέχεται ότι ο στρατός των Ηνωμένων Πολιτειών είναι πολύ συμβατικός για να προσαρμοστεί εξ ολοκλήρου «σε παράτυπες απειλές» και ότι χρησιμοποιώντας νέους προσδιορισμούς για τον χαρακτήρα των συγκρούσεων («επίθετα» του υβριδικού πολέμου, όπως τα αναφέρει) μπορεί να είναι ένας χρήσιμος τρόπος «για να επιβληθεί η όποια προσαρμογή».²¹

Επομένως η προσέγγισή του, όπως και άλλων (π.χ. Strachan) , έχει να κάνει πιο πολύ με τον μετασχηματισμό των Αμερικάνικων ενόπλων δυνάμεων, δηλαδή με την ανάγκη προσαρμογής στις νέες μορφές απειλών που γενικεύονται και όχι τόσο πολύ με την εννοιολόγηση και ταυτολογία των απειλών αυτών. Εν ολίγοις φαίνεται να μην τον αφορά πως θα αναφέρονται οι απειλές, αρκεί αυτή η εννοιολόγηση να οδηγήσει στην κατανόηση της ανάγκης για τον μετασχηματισμό των ενόπλων δυνάμεων. Και μάλλον, εκτιμώ, εκεί κρύβεται μια από τις διαστάσεις για την προσέγγιση της εννοιολόγησης του υβριδικού πολέμου, τουλάχιστον για τις προερχόμενες αναφορές από τις ΗΠΑ. Ή μήπως και από το NATO (sic);

Οι δυο σχολές σκέψης. Ο υβριδικός πόλεμος συνεπάγεται ένα συνδυασμό τουλάχιστον δύο στοιχείων, ίσως περισσότερο, για να παράγει ένα μοναδικό, ένα καινοτόμο θα λέγαμε, αποτέλεσμα. Η αναφορά στην καινοτομία γίνεται σποραδικά στην αρθρογραφία , αλλά ο Strachan στο «*The Changing Character of War*» κάνει σαφή αναφορά σε στρατηγικές χαμηλού κόστους και διαφοροποίησης, η οποία αναφορά θα μπορούσαμε με αρκετή ασφάλεια να υποστηρίξουμε ότι είναι ο ορισμός των «υβριδικών στρατηγικών». Αν δε το παραγόμενο «προϊόν» έρχεται και πετυχαίνει τον πολιτικό αντικειμενικό σκοπό τότε έχουμε και τον ορισμό της «καινοτομίας στη στρατηγική», η οποία κατά την γνώμη μου υπονοείται στην ανάλυση του Strachan²². Στην ανάλυσή του θα αναφερθούμε και πιο κάτω, καθόσον θεωρώ ιδιαίτερα σημαντική την «ανάγνωση» του και από την πλευρά της ανάγκης για τον μετασχηματισμό των αμερικάνικων ενόπλων

¹⁹ Απαντώντας σε αίτημα του Κογκρέσου για τον ορισμό του υβριδικού πολέμου, το Government Accountability Office πραγματοποίησε μια έρευνα σε κυβερνητικές υπηρεσίες και έλαβε διαφορετικές απαντήσεις. Πολλές από τις υπηρεσίες πρότειναν ορισμούς αλλά δεν υπήρχε κανένας κοινός ορισμός, ούτε υπήρχε κάποιος σχεδιασμός για τη σύνταξη ενός. Το σημείο στο οποίο συμφώνησαν ήταν πως ότι και αν είναι «ο υβριδικός πόλεμος, καλύπτεται εντός του καθορισμένου φάσματος συγκρούσεων και δεν υπάρχει κανένας λόγος να προστεθεί ένας νέος». Στο, Owen, W. F. «The War of New Words: Why Military History Trumps Buzzwords» Armed Forces Journal (2009). <http://armedforcesjournal.com/essay-the-war-of-new-words/> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

²⁰ Gray, C.S. «Recognizing and Understanding Revolutionary Change in Warfare: The Sovereignty of Context». Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2006. Διαθέσιμο στο, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a443403.pdf> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

²¹ Gray, ο.π.

²² Strachan. Η, ο.π. σελ.16

δυνάμεων, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις προαναφερόμενες καινοτόμες στρατηγικές. Κάτι που όπως θα υποστηριχθεί δικαιολογεί και την ρητορική στο εσωτερικό των ΗΠΑ, για τον τρόπο αντιμετώπισης των υβριδικών απειλών, ο οποίος δεν είναι άλλος από τον στρατιωτικό²³.

Πραγματικά όμως, η ασάφεια στο τι είναι ή εννοείται με τον όρο «υβριδικός» έγκειται στο τι ακριβώς είναι αυτό που συνδυάζεται. Από εκείνους, λοιπόν, που βρίσκουν κάποια χρησιμότητα στην έννοια του υβριδικού πολέμου, υπάρχουν δύο σχολές σκέψης. Η πρώτη υποστηρίζει ότι ο υβριδικός πόλεμος είναι μια χρήσιμη και ουσιαστική προσέγγιση αλλά δεν είναι κάτι καινούργιο²⁴. Οι υποστηρικτές της, ισχυρίζονται ότι ο υβριδικός πόλεμος είναι απλά ο συνδυασμός κανονικών και ακανόνιστων δυνάμεων στο πεδίο της μάχης. Ο αμερικανικός στρατός στο TRADOC G-2²⁵ επεκτείνει ελαφρώς αυτή την ερμηνεία, η οποία περιλαμβάνει, δύο ή περισσότερα από τα ακόλουθα. Ήτοι:

- Στρατιωτικές και παραστρατιωτικές κρατικές δυνάμεις (όπως εσωτερικές δυνάμεις ασφαλείας, αστυνομία ή συνοριοφύλακες).
- Ανταρτικές οργανώσεις (που στηρίζονται κατά κύριο λόγο στην ανατροπή και στη βία, για την αλλαγή του status quo).
- Παράτυπες αυτόχθονες δυνάμεις που λειτουργούν σε κατεχόμενα εδάφη.
- Εγκληματικές οργανώσεις, όπως συμμορίες, καρτέλ ναρκωτικών ή χάκερ και όλα αυτά δίνοντας μεγάλη έμφαση, στις αφανείς επιχειρήσεις.

Αυτή η άποψη για τον υβριδικό πόλεμο, περιορίζεται σε συνδυασμούς συμβατικών και ακανόνιστων δυνάμεων και ουσιαστικά αντιλαμβάνεται μόνο τους συνδυασμούς των στρατιωτικών μορφών πολέμου, μαζί με τα εγκληματικά στοιχεία και τον κυβερνο-πόλεμο. Έτσι αυτή η προσέγγιση είναι σημαντική για την μελέτη των συγκρούσεων, αλλά είναι λιγότερο πολύτιμη στο να εξηγήσει «γιατί τώρα;» ο συνδυασμός στρατιωτικών και μη στρατιωτικών μέσων για την επίτευξη στόχων, που ήταν κάποτε ο αποκλειστικός ρόλος των στρατιωτικών δυνάμεων²⁶.

Η δεύτερη σχολή σκέψης, δίνει διάφορους ορισμούς για το τι μπορεί να αποτελέσει υβριδικό πόλεμο. Οι περισσότεροι από αυτούς τους ορισμούς,

²³ Το σημείο κλειδί για τους Αμερικανούς στην αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών είναι η αλλαγή της φύσης της σύγκρουσης σε στρατιωτικές, με τη διεξαγωγή μεταβατικών και προσαρμοσμένων επιχειρήσεων. Βλ. ο.π. TC 7-100 (Hybrid Threat) σελ. 4-3, 4-4.

²⁴ Mansoor, P. R. «Hybrid Warfare in History», στο «Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present», από το Williamson Murray and Peter R. Mansoor, 1–17. New York: Cambridge University Press, 2012. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες και οι αναφορές στον Ιρλανδικό «αγώνα». Διαθέσιμο σαν eBook, στο Open Athens (απαιτείται διαθέσιμος λογαριασμός) <http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=0&sid=5f5193b0-aa15-4be4-8281-2505a5d40369%40sdc-v-sessmgr05&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#AN=458678&db=edsebk> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

²⁵ Ελεύθερη πρόσβαση στο, https://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/1.08%20IrregularForcesTRADOC_G2_Hdbk_1.08%2020dec10.pdf (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

²⁶ Κολιόπουλος, Κ., *Η Στρατηγική Σκέψη*, Ποιότητα, 2001. Ο Clausewitz περιγράφει την αποκλειστικότητα της στρατιωτικής δύναμης στη διεξαγωγή του πολέμου, δεδομένου ότι εκτός στρατιωτικών δυνάμεων, πολύ λίγα μέσα ήταν διαθέσιμα στις αρχές του 19ου αιώνα, για να νικήσουν, φθείρουν ή εξαναγκάσουν έναν εχθρό και να δημιουργήσουν στρατηγικά και πόσο πιο πολύ, πολιτικά αποτελέσματα.

περιλαμβάνουν το συνδυασμό συμβατικών και ακανόνιστων δυνάμεων, αλλά δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην τρομοκρατία και επίσης συμπεριλαμβάνουν μια ευρεία ποικιλία καινοτόμων προσεγγίσεων στις εφαρμογές της τεχνολογίας και της επινοητικής ικανότητας για την άρνηση της στρατιωτικής υπεροχής του αντιπάλου. Σε αυτή την προσέγγιση ο υβριδικός πόλεμος, θεωρείται μια μορφή ασύμμετρου πολέμου²⁷. Άλλοι, στο πλαίσιο αυτής της σχολής σκέψης, ορίζουν «υβριδικά» ως τις διάφορες καταστάσεις μάχης στον τομέα του πολέμου πληροφοριών, όπου οι δρώντες προσπαθούν να κερδίσουν επιρροή στους πληθυσμούς της ζώνης των συγκρούσεων, στο εσωτερικό μέτωπο και στη διεθνή κοινότητα. Η κοινή ιδέα αυτής της δεύτερης σχολής σκέψης, είναι η καινοτομία του υβριδικού πολέμου και επομένως η απαίτηση να αναπτυχθούν εξ ολοκλήρου νέες απαντήσεις σε αυτό.

Η κινέζικη προσέγγιση. Από τον Sun Tzu στους Liang και Xiangsui. Η Δύση δεν είναι μόνη στην εξέταση του τρόπου, με τον οποίο οι εξελίξεις στον πόλεμο, άνοιξαν νέες ευκαιρίες και απαιτήσεις σε στρατιωτικές υποθέσεις, αλλά και νέους τρόπους εννοιολογικής περιγραφής του. Μια δημοσίευση ορόσημο στη βιβλιογραφία ήταν ο «Απεριόριστος Πόλεμος»²⁸ των Qiao Liang και του Wang Xiangsui, αξιωματικών του Κινεζικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού, οι οποίοι αμφισβήτησαν την ιδέα του Clausewitz υποστηρίζοντας ότι, *«στον πόλεμο δεν χρησιμοποιούνται πλέον μόνο ένοπλες δυνάμεις για να αναγκάσουν έναν αντίπαλο να επιβάλλει τη θέλησή του, αλλά χρησιμοποιούνται όλα τα μέσα, συμπεριλαμβανομένης της ένοπλης δύναμης ή της μη ένοπλης δύναμης, στρατιωτικών και μη στρατιωτικών, θανατηφόρων και μη – θανατηφόρων όπλων-μέσων-προσβολών»*. Οι αναλυτές, θέλησαν να χρησιμοποιήσουν αυτό το έργο για να υποστηρίξουν ότι, όντως η Κίνα ακολουθεί μια παραδοσιακά μακροπρόθεσμη προσέγγισή για την επίτευξη των στρατηγικών στόχων της, αλλά στην πραγματικότητα μάλλον δεν υφίσταται τέτοια παράδοση. Και αυτό, γιατί η Κίνα είναι εξίσου ικανή να εκτελέσει και βραχυπρόθεσμες επιχειρησιακές αλλαγές. Η κουλτούρα της όμως, αν υπάρχει στρατιωτική ή στρατηγική κουλτούρα που μπορεί να προσδιοριστεί με σαφήνεια (sic), έχει να κάνει με τη χρήση όλων των μέσων, ήτοι, *«...συμπεριλαμβανομένων των μη στρατιωτικών, για να επιτύχει τους στόχους τους. Αυτά περιλαμβάνουν την οικονομία, την πολιτική, τη μετανάστευση και τον πολιτισμό, (ως μέσα επηρεασμού), τα οποία και θα προκαλέσουν μεγάλη έκπληξη λόγω του γεγονότος ότι θα διαπιστωθεί από τον αντίπαλο ότι τα συνηθισμένα πράγματα που βρίσκονται κοντά τους, μπορούν να γίνουν όπλα με τα οποία θα μπορέσουν να τους πολεμήσουν»*²⁹.

Επιπλέον, οι Liang και Xiangsui υποστηρίζουν ότι ο πόλεμος σε ένα τόσο ευρύ φάσμα απαιτεί την μέτρηση του βαθμού επίτευξης των στρατηγικών στόχων, ώστε να μπορούν με τη σειρά τους να προσδιοριστούν τα πλέον αποτελεσματικά μέσα.

²⁷ McCulloh, T., Johnson, R. «Hybrid Warfare». JSOU Report 13–4 Αυγ, 2013.

²⁸ Liang, Qiao, Xiangsui, Wang, *Unrestricted Warfare*. Panama City, FL: Pan American Publishing, 2002, σελ. XXI-XXII. Πρόσβαση σε μετάφραση του κινεζικού κειμένου στο https://archive.org/stream/Unrestricted_Warfare_Qiao_Liang_and_Wang_Xiangsui/Unrestricted_Warfare_Qiao_Liang_and_Wang_Xiangsui_djvu.txt (ανάκτηση

Φεβρουάριος 2019) και σε pdf στο <https://www.c4i.org/unrestricted.pdf>. (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

²⁹ ό.π. σελ. 16-17. Ελεύθερη μετάφραση για δοθεί πληρέστερο νόημα.

Συνοψίζοντας τη θεωρία του Liang και του Xiangsui, ο Nathan Freier³⁰ εξηγεί το εύρος των εναλλακτικών δυνατοτήτων του υβριδικού πολέμου, αναφέροντας τη χρήση επιλεκτικής βίας μαζί με την «πολιτική αναταραχή, την κοινωνική κινητοποίηση και την πολιτική ή οικονομική επίθεση σε διεθνές, εθνικό και υποεθνικό επίπεδο». Συνεχίζοντας, ο Freier περιορίζει τον στόχο αυτής της αναμενόμενης επιθετικότητας, στις Ηνωμένες Πολιτείες και τους βασικούς συμμάχους τους και στην απειλή των συμφερόντων της. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι οι Κινέζοι βλέπουν όλους τους ανταγωνιστές στην περιοχή τους, αλλά και πέραν αυτής, ως δυνητικούς στόχους.

Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα του «απεριόριστου πολέμου» των Liang και Xiangsui ή των υβριδικών μέσων, εκτιμώ ότι ενισχύεται από την αδυναμία της Δύσης, είτε να αναγνωρίσει, είτε να προσαρμοστεί στα νέα μέσα και τρόπους του υβριδικού πολέμου. Σχετικά, η Nadia Schadlow, από το 2015, εκφράζει την απογοήτευσή της για την αρχική έλλειψη προόδου σε ιδέες και επιχειρησιακές εκτιμήσεις για την αντιμετώπιση του υβριδικού πολέμου³¹. Επιπλέον, ο Freier μπορεί έχει δίκιο να υποστηρίζει ότι «ο στόχος του υβριδικού πολέμου είναι να επιτευχθούν τα συμφέροντα του αντιπάλου και να επεκταθεί η στρατηγική επιρροή του, χωρίς όμως άμεση αντιπαράθεση με την αμερικανική συμβατική στρατιωτική δύναμη», στην ανάλυσή του όμως αδυνατεί να πεισέρθει σε λεπτομέρειες πως αυτό μπορεί να επιτευχθεί, ιδιαίτερα σε μικρότερα κράτη. Έτσι δείχνει να κατανοεί τον υβριδισμό, όπως αυτός εμφανίστηκε μετά τον πόλεμο του Λιβάνου και των μέχρι τότε εκστρατειών στο Ιράκ και το Αφγανιστάν, εκτιμώ όμως ότι θα του προκάλεσαν έκπληξη τα όσα συνέβησαν στην Ουκρανία. Εν ολίγοις και αυτός όπως και πολλοί άλλοι αδυνατούσαν να κατανοήσουν τις μορφές, που μπορούσε να λάβει ένας υβριδικός πόλεμος.

Οι ακαδημαϊκοί. «4GW», «μικτοί συντελεστές» και «agitprop». Ο τρόπος με τον οποίο ο όρος χρησιμοποιείται και ερμηνεύεται, έχει προσεγγιστεί και ακαδημαϊκά. Έτσι, ο Joseph Nye χαρακτήρισε την «κήπια ισχύ»³² ως ένα μέσο για την επίτευξη εθνικών συμφερόντων χωρίς προσφυγή στον πόλεμο, αλλά επίσης, και, ότι αυτά τα μέσα και οι τρόποι μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως καταναγκασμός σε συνδυασμό με την «σκληρή ισχύ». Επιπλέον, ο Thomas X. Hammes χαρακτήρισε τα πληροφοριακά, οικονομικά, και νομικά εργαλεία των κρατών, ως μέσα της 4ης γενιάς πολέμου - 4GW³³. Υποστηρίζει ότι, «σε μια εποχή μαζικής πολιτικής, όπου η συμμετοχή των πολιτών είναι κανονιστική»³⁴,

³⁰ Freier, N. P. *Strategic Competition and Resistance in the 21st Century: Irregular, Catastrophic, Traditional, and Hybrid Challenges in Context*. Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2007, σελ. 58-75, πρόσβαση στο

<https://publications.armywarcollege.edu/pubs/1879.pdf> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

³¹ Schadlow, N. «The Problem with Hybrid Warfare» War on the Rocks, Απρ 2015. Πρόσβαση στο, <https://warontherocks.com/2015/04/the-problem-with-hybrid-warfare/> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

³² Nye, J. *Ηπια Ισχύς*, το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική, Παπαζήσης, 2004.

³³ Hammes, T. X. «Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation». Στο, *Unrestricted Warfare Symposium: Proceedings on Strategy, Analysis, and Technology*, Johns Hopkins University, 14–15 Μαρ 2006. σελ. 65–88.

³⁴ Ενδιαφέρουσες αναφορές στην κοινωνικοποίηση του πολέμου, δηλαδή τη συμμετοχή και την «ωρίμανση» της κοινωνίας μέσα από τον πόλεμο, κάτι που νομιμοποιεί και το μονοπώλιο της βίας από τα κράτη, κάνει και ο Strachan. Μάλιστα, κατά την άποψή μου, το πλαίσιο που αναπτύσσει για την κατανόηση της αλλαγής του χαρακτήρα του Κλαουζεβιτσικού πολέμου κρύβει και μια πρόβλεψη για τον

ο συνδυασμός φόβου και πειθούς, είναι κοινός, και εκδηλώνεται ως προπαγάνδα, αποτροπή, κυρώσεις ή άλλες μορφές εξαναγκασμού και υποκίνησης σε εξέγερση ενάντια στη δική τους κυβέρνηση». Με αυτή την έννοια, ο 4GW είναι το πλαίσιο της τακτικής εκδήλωσης του υβριδικού πολέμου, το οποίο, όπως το έθεσε ο Hammes, χρησιμοποιεί «όλα τα δίκτυα της κοινωνίας, ήτοι, τα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και στρατιωτικά για να συνεχίσει τον αγώνα».

Ωστόσο, η κύρια προσέγγιση της ανάλυσης, για τον 4GW, κατευθύνεται περισσότερο στην προοπτική της «αντίστασης» και των «εξεγέρσεων» και επομένως περιορίζεται στην επιδίωξη ενός στόχου, ο οποίος όμως δεν είναι αυτός της άμεσης Κλαουζεβιτσικής στρατιωτικής νίκης. Επιπλέον, επικεντρώνει την προσπάθειά του, να πείσει την πολιτική ηγεσία μιας εχθρικής δύναμης ότι η συνέχιση του πολέμου είναι μάταιη³⁵.

Σε συνέχεια της πιο πάνω προσέγγισης, μέχρι το 2014, η εμπειρία των δυτικών στην αντιμετώπιση των εξεγέρσεων στο Ιράκ και στο Αφγανιστάν, είχε δώσει μια συγκεκριμένη κατεύθυνση στη βιβλιογραφία³⁶. Έτσι η συντριπτική πλειοψηφία των αναφορών για τον υβριδικό πόλεμο, επικεντρωνόταν στις ασύμμετρες τακτικές των μη κρατικών ή υποκρατικών δυνάμεων και όχι στη χρήση τους από αυτά τα ίδια τα κράτη. Αν πάρουμε για παράδειγμα τις επτά αρχές του υβριδικού πολέμου των McCulloh και Johnson³⁷ όπως αυτές προέκυψαν από τις αναλύσεις της σύγκρουσης Ισραήλ-Χεζμπολάχ το 2006 και των σοβιετικών αντάρτικων επιχειρήσεων εναντίον της ναζιστής Γερμανίας, μεταξύ 1941 και 1945, παρατηρούμε ότι οι αρχές αυτές οροθετούνται εξ ολοκλήρου από την προοπτική ενός μη κρατικού δρώντα που χρησιμοποιεί υβριδικές μεθόδους για να αντιμετωπίσει το συμβατικό πλεονέκτημα ενός ανώτερου εχθρού. Αυτές οι αρχές όμως δεν επαρκούν ώστε να χαρακτηρίσουν μια υβριδική σύγκρουση όταν αυτή διεξάγεται από ένα συμβατικό κράτος.

Ο Frank Hoffman³⁸ έρχεται λοιπόν να προσεγγίσει πιο ολιστικά τον υβριδικό πόλεμο, υποστηρίζοντας ότι «οι νέοι πόλεμοι, ο πόλεμος ανοιχτών πηγών, οι [μετα-] σύγχρονοι πόλεμοι, οι πολυμορφικές συγκρούσεις, οι συνδυαστικοί πόλεμοι και ο πόλεμος της τέταρτης γενιάς» ήταν οι προηγούμενες έννοιες που τροφοδοτήσαν τη συζήτηση και τον όρο υβριδικός πόλεμος. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «υπάρχει μια αυξημένη σύζευξη των συγκρούσεων και των μορφών του πολέμου. Η πιθανότητα για τύπους

ρόλο του κράτους στην εννοιολόγηση των μελλοντικών πολέμων. Όσο δηλαδή μεταμορφώνεται το κράτος και επομένως ο κανονιστικός ρόλος των πολιτών, τόσο θα μεταμορφώνονται και οι μελλοντικοί πόλεμοι.

³⁵Hammes, ο.π. σελ.65.

³⁶ Hoffman, F., «The Hybrid Character of Modern Conflict.» Στο, *Hybrid Warfare and Transnational Threats: Perspectives for an Era of Persistent Conflict*, Security Affairs, 2011. Σελ. 36–48

³⁷ McCulloh, T, Johnson, R, «Hybrid Warfare.» JSOU Report 13–4, Αυγ 2013, σελ.21-24. Πρόσβαση στο, https://www.socom.mil/JSOU/JSOUPublications/JSOU%20134_McCulloh%2CJohnsonHybrid%20Warfare_final.pdf (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019 - ΜΗ ΑΣΦΑΛΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗ)

³⁸ Hoffman, «The Hybrid Character of Modern Conflict.» ο.π. σελ.37

συγκρούσεων που θολώνουν τη διάκριση μεταξύ πολέμου και ειρήνης, όπως και μεταξύ μαχητών και μη μαχητών, φαίνεται να είναι σε άνοδο »³⁹.

Η κεντρική ιδέα του Hoffman είναι ότι τα υβριδικά στοιχεία απαιτούν ένα επίπεδο κεντρικού ελέγχου και πρέπει να συντονιστούν και να κατευθυνθούν για να επιτύχουν επιχειρησιακή συνέργεια και έτσι να προσβάλουν τους στρατιωτικούς και πολιτικούς στόχους. Η επίπτωση αυτού είναι ότι η ικανότητα να κατευθύνεται και να συντονίζεται η δράση σε όλους τους τομείς είναι μια απαίτηση στη διεξαγωγή υβριδικού πολέμου. Ως παράδειγμα αναφέρει ότι η Ρωσία έχει χρησιμοποιήσει συμβατικές δυνατότητες όπως αντιαεροπορικές πυραυλικές μονάδες, ακανόνιστες τακτικές και σχηματισμούς, έχει ενθαρρύνει τρομοκρατικές πράξεις, συμπεριλαμβανομένης της αδιάκριτης βίας και του εξαναγκασμού που ασκούν αυτονομιστικές ομάδες, με συνέπεια την αναταραχή, τις συγκρούσεις σε αστικές περιοχές (κυρίως), αλλά και τον εκτοπισμό των πολιτών εκείνων που αντιτίθενται σε μια φιλορωσική πολιτική. Οι «πολυτροπικές» αυτές δραστηριότητες διεξάγονται από ξεχωριστές ή μερικές φορές και από την ίδια «μονάδα», αλλά οι περισσότερες συντονίζονται σε επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο και κατευθύνονται ώστε να επιτύχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα⁴⁰.

Επιπλέον, ο Hoffman βασιζόμενος στην ιδέα των «μικτών συντελεστών και των συντονισμένων αποτελεσμάτων»⁴¹ συμπεριέλαβε τόσο τη σωματική όσο και την ψυχολογική διάσταση των συγκρούσεων, δίνοντας έμφαση στην ορθόδοξη Κλαουζεβιτσική προσέγγιση της θέλησης και ικανότητας ενός αντιπάλου να αντισταθεί. Σύμφωνα πάλι με αυτόν, «...οι υβριδικοί αντίπαλοι χρησιμοποιούν συγχρόνως ένα μίγμα συμβατικών όπλων, συμβατικής και ακανόνιστης τακτικής, τρομοκρατίας και εγκληματικής συμπεριφοράς για να επιτύχουν τους πολιτικούς τους στόχους, κατευθυνόμενοι και συντονισμένοι για να επιτύχουν συνεργατικές επιδράσεις στις φυσικές και ψυχολογικές διαστάσεις των συγκρούσεων». Τέλος, σημειώνει την ασάφεια των γραμμών μεταξύ του πολέμου και της ειρήνης και αυτό το εννοιοποιεί, με την αναφορά στις καταναγκαστικές επιπτώσεις που μπορούν να επιτευχθούν, μέσω εγκληματικών οργανώσεων και τρομοκρατών, σε μια εποχή ειρήνης, δηλαδή όντας σε κανονιστικό πλαίσιο άλλο από αυτό του δικαίου των συγκρούσεων.⁴²

Ωστόσο, το κρίσιμο σημείο εδώ είναι ότι ένας επιτιθέμενος, κάνοντας χρήση παράνομων ενεργειών, συμβατικής και μη συμβατικής δύναμης, τρομοκρατίας και εγκληματικών δικτύων για να προωθήσει τους στρατηγικούς του στόχους, παραβιάζει την κυριαρχία ενός άλλου κράτους και αυτό αποτελεί από μόνο του μια πράξη πολέμου. Επομένως, το πρόθεμα «υβριδικός» δεν έχει τόση σημασία, γιατί, τέτοιες ενέργειες συνιστούν «πόλεμο» και ως εκ τούτου νομιμοποιούν αντίμετρα, συμπεριλαμβανομένης

³⁹ Hoffman, F. G., *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, 2007, σελ.7. Πρόσβαση στο http://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

⁴⁰ Hoffman, *Conflict in the 21st Century*, ο.π., σελ. 14.

⁴¹ Hoffman, «The Hybrid Character of Modern Conflict», ο.π., σελ. 40.

⁴² Η αναφορά στο πλαίσιο κανόνων κρίνεται ως ιδιαίτερα σημαντική και κομβικής σημασίας για την βαθύτερη κατανόηση του υβριδισμού και ως εκ τούτου η σχέση διεθνούς δικαίου και υβριδικού πολέμου θα αναλυθεί αμέσως πιο κάτω.

της χρήσης βίας για αυτοάμυνα. Έτσι στο πλαίσιο μιας αντιυβριδικής στρατηγικής, η εκτίμησή μου είναι ότι, το «δίλλημα του κατακτητή» που προαναφέρθηκε⁴³, θα πρέπει να μετατρέπεται σε «δίλλημα του επιτιθέμενου», κάτι το οποίο με τη σειρά του θα χαρακτηρίζει και την κύρια κατευθυντήρια γραμμή της αντιμετώπισης των υβριδικών προσβολών. Δηλαδή καταρχήν τον χαρακτηρισμό των προσβολών ως πράξεις επιθετικές προκειμένου να νομιμοποιηθεί η οποία αντίδρασή, η οποία με την σειρά της θα πρέπει να υπονοεί προσβολή στο έδαφος του υβριδικά επιτιθέμενου. Σε κάθε περίπτωση, εάν ένα κράτος είναι πρόθυμο να υποστηρίξει και να εκτελέσει υβριδικές πολεμικές πράξεις/ενέργειες, θα πρέπει να αναμένει ότι θα υποστεί μια σειρά οικονομικών, διπλωματικών, πληροφοριακών και στρατιωτικών αντίμετρων. Επομένως, αναλαμβάνοντας το ρίσκο να χρησιμοποιήσει παράνομους τρόπους και μεθόδους, να υπονομεύσει διεθνείς κανόνες και να χρησιμοποιήσει την όποια ισχύ του, θα πρέπει επίσης να αποδεχτεί την απώλεια της διεθνούς νομιμότητας και την προστασία του από τους κανόνες της ειρήνης

Ωστόσο, η «γκρίζα ζώνη» που προαναφέρθηκε, δηλαδή η θολή περιοχή μεταξύ ειρήνης και πολέμου, σημαίνει ότι εξακολουθεί να υπάρχει περιθώριο για την αποκατάσταση των ειρηνικών σχέσεων και την παύση των συγκρούσεων. Όμως παρόλα αυτά, ένας επιτιθέμενος ίσως να χρησιμοποιήσει τη διπλωματία τη διαπραγμάτευση αλλά και το διεθνές δίκαιο⁴⁴ ως παραπλάνηση. Δηλαδή ως μέσα συμβάλλοντα στον υβριδισμό προκειμένου να αποκρύψει ή θολώσει τους πραγματικούς σκοπούς του. Εν τούτοις, η «γκρίζα ζώνη» είναι ίσως η τελευταία ευκαιρία ειρήνευσης, πριν απόκαλυφθούν οι πραγματικοί δράστες και οι προθέσεις τους. Άρα οι όποιες προσπάθειες αποκλιμάκωσης, αν απαιτούνται τέτοιες, πρέπει να λάβουν χώρα εντός αυτής (sic).

Ακόμη παλαιότερα και συγκεκριμένα κατά τον ψυχρό πόλεμο ο George Kennan⁴⁵ χαρακτήρισε ως «πολιτικό πόλεμο» αυτό που σήμερα ονομάζουμε υβριδικό πόλεμο. Ο πολιτικός πόλεμος του Kennan είναι ότι και ο πόλεμος του Clausewitz αλλά αφορά την ειρηνική εποχή. Στην ουσία, ο «πολιτικός πόλεμος» είναι η χρήση όλων των μέσων πέραν του πολέμου, κατά την εντολή ενός έθνους, για την επίτευξη των εθνικών στόχων του. Οι ενέργειες αυτές είναι τόσο εμφανείς όσο και συγκαλυμμένες. Περιλαμβάνουν πολιτικές και στρατιωτικές συμμαχίες, οικονομικές κυρώσεις και πολιτικές ένταξης ή αποκλεισμού και προπαγανδιστικές ή ενημερωτικές ενέργειες. Οι συγκαλυμμένες πράξεις εκδηλώνονται ως μυστική υποστήριξη από «φιλικά» ξένα στοιχεία (οι «χρήσιμοι ηλίθιοι» του Λένιν), δολιοφθορά, κατασκοπεία που επικεντρώνεται στην σύσταση δικτύων μέσα στις εχθρικές κυβερνήσεις και στις υπηρεσίες πληροφοριών, στη μαύρη προπαγάνδα και στον ψυχολογικό πόλεμο και την δημιουργία ένοπλης αντίστασης.

⁴³ ο.π. Pape, R, Feldman, J, Ευθυμίουπουλος, Π. (μτφ).

⁴⁴ Για τη χρήση του διεθνούς δικαίου ως μέσο μόχλευσης για την ικανοποίηση των πολιτικών σκοπών, αλλά και ως μέσο της υβριδικής τακτικής θα αναφερθούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

⁴⁵ Kennan, George F. *The Inauguration of Organized Political Warfare*. Central Intelligence Agency, 1948. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114320.pdf?v=941dc9ee5c6e51333ea9ebbbc9104e8c> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

Στη Σοβιετική Ένωση, οι αρχές χρησιμοποίησαν ένα ευρύ φάσμα μέτρων για να επιτύχουν τους στόχους τους, συμπεριλαμβανομένης της «agitprop⁴⁶» (προπαγάνδα αναταραχής), «ρευστών επιχειρήσεων», «ενεργών μέτρων» (δολοφονίες) και «αντανεκλαστικού ελέγχου», ήτοι ενέργειες σε προκαθορισμένες και προετοιμασμένες γραμμές ψυχολογικών επιχειρήσεων, μετά από τη μελέτη συμπεριφορών των ακροατήριων στόχων.

Ο Ronald Luman⁴⁷, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Johns Hopkins, αναλύοντας τον «πολιτικό πόλεμο» μέσα από τον «απεριόριστο πόλεμο» των Liang και Xiangsui, εννοιολόγησε το «χωρίς περιορισμούς» ώστε να σημαίνει ότι, ναι μεν σε αυτό το είδος πολέμου δεν υπάρχουν κανόνες, όμως το τελευταίο περιορίζεται μόνο στα μέτρα και στα μέσα και όχι στους πολιτικούς στόχους. Επιπλέον, ο Luman περιγράφει τους μαχητές στον απεριόριστο πόλεμο ως «μικρές, κυτταροειδείς μονάδες που έχουν παγκόσμια εμβέλεια και παρόλο που αυτό ισχύει για ορισμένες επιχειρήσεις, όπως ο κυβερνοχώρος και η τρομοκρατία, όπου κάποια πολιτικά αποτελέσματα μπορούν να επιτευχθούν πιο αποτελεσματικά, το τελευταίο έχει εφαρμογή σε ορισμένες, μόνο, δραστηριότητες. Όπως έχουν ήδη αποδείξει η Κίνα και η Ρωσία, μερικές φορές όμως μπορεί να επιτευχθούν αποτελέσματα και με πολύ μεγαλύτερες αριθμητικά δυνάμεις που χρησιμοποιούν όμως υβριδικές τεχνικές, υπό την κάλυψη πάντα της πολιτικής άρνησης»⁴⁸.

Με άλλα λόγια, η μαζικότητα παίζει σημαντικό ρόλο στον υβριδικό πόλεμο κάτι που φαίνεται στις περιπτώσεις του Αφγανιστάν, του Ιράκ και της Συρίας, άσχετα αν οι πόλεμοι αυτοί δεν μπορούν να χαρακτηριστούν υβριδικοί, αν και παρουσιάζουν στοιχεία υβριδικότητας αφού εμφανίζονται αλληλοσυνδεδεμένα κοινά στοιχεία όπως η εξέγερση, η χειραγώγηση, ο ψυχολογικός επηρεασμός, η τρομοκρατία και ο ανορθόδοξος πόλεμος σε αστικό περιβάλλον. Ακόμη και στην περίπτωση της Κριμαίας αυτό που φάνηκε ήταν, ότι η μαζικότητα της αντίδρασης και του δημοψηφίσματος, ήταν αυτή που ουσιαστικά «νομιμοποίησε» την απόσχιση.

Οι Ρώσοι. Οι νέες μορφές των πολιτικά επικεντρωμένων επιχειρήσεων.

Στην Ευρώπη το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας για τον υβριδικό πόλεμο επικεντρώνεται στη ρωσική απειλή με κύριες αναφορές στις δράσεις που εφαρμόστηκαν τις τελευταίες δύο δεκαετίες κατά της Γεωργίας, της Εσθονίας και της Ουκρανίας. Αρκετοί μελετητές αποδέχτηκαν ότι αυτές οι δράσεις της Ρωσίας είναι κατανοητές ως μέτρο κατά της προσπάθειας επιρροής της Δύσης στις παραδοσιακές ρωσικές σφαίρες

⁴⁶ «Agitprop» είναι η συντομογραφία της ρωσικής προπαγάνδας αναταραχής (agitation propaganda) και αφορά στην πολιτική στρατηγική στην οποία οι τεχνικές διέγερσης και η προπαγάνδα χρησιμοποιούνται για να επηρεάσουν την κοινή γνώμη. Βασίζεται στην θεωρία του μαρξιστή θεωρητικού Γκέοργκ Πλεχάνοφ.

⁴⁷ Luman, R. «Introduction». Στο, *Unrestricted Warfare Symposium: Proceedings on Strategy, Analysis, and Technology*, Johns Hopkins University, Applied Physics Laboratory, 14–15 Μαρ 2006, σελ. 1-7. <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a597396.pdf> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

⁴⁸ Ο.π. Luman. R.

επιρροής⁴⁹, αλλά τα επιχειρήματα αυτά ουσιαστικά αποδυναμώνουν τα ιστορικά στοιχεία των ρωσικών δράσεων από τη δεκαετία του 1990 και μετέπειτα.

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και η συνακόλουθη αποδυνάμωση της Ρωσικής εξουσίας σήμαινε ότι, από τη στιγμή που αναλάμβανε ο Πούτιν, η ρωσική ατζέντα θα αφορούσε την ανάκτηση της δύναμής της. Οι μέθοδοι που χρησιμοποίησε στον δεύτερο πόλεμο της Τσετσενίας, δεν είχαν καμία σχέση με οποιαδήποτε δυτική πολιτική διείσδυσης και καταπάτησης και εφαρμοστήκαν από την επιθυμία της να ανακτήσει την χαμένη επικράτεια μετά τον ταπεινωτικό πόλεμο του 1994. Η κυβέρνηση του Πούτιν στην εξωτερική πολιτική, για να εξασφαλιστεί η συμμόρφωση των «χαμένων εδαφών» με τη γραμμή πολιτικής της Μόσχας, έθεσε ως στόχο τη μείωση της εξουσίας των πρώην σοβιετικών κρατών δορυφόρων, τιμωρώντας για παράδειγμα το Τουρκμενιστάν χειραγωγώντας την τιμή των υδρογονανθράκων και διεγείροντας την εθνική ρωσική μειονότητα του Καζακιστάν.⁵⁰

Τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης σήμερα, φοβούνται ότι είναι πιο πιθανό η Ρωσία να χρησιμοποιήσει μη στρατιωτικές επιθέσεις στις κρίσιμες οικονομικές τους λειτουργίες, ίσως με ταυτόχρονη cyber-DDoS (cyber - Distributed Denial of Service) στο τραπεζικό τους σύστημα ή με παρεμπόδιση εισαγωγών κρίσιμων πόρων ή για παράδειγμα, προσβολές σε κρίσιμες υποδομές, όπως η δολιοφθορά ενός διυλιστηρίου και άλλα, παρά να χρησιμοποιήσει συμβατικές δυνάμεις. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν σοβαρές ανησυχίες ότι οι διασυννοριακές διαφορές, οι παραβιάσεις από μικρές στρατιωτικές ειδικές ομάδες που συγκαλύπτονται ως τοπικοί αυτονομιστές ή η εκδήλωση ενός πραξικοπήματος, θα μπορούσε να προκαλέσει το ΝΑΤΟ να επικαλεστεί το άρθρο V και να διακινδυνεύσει μια δυσανάλογη αντίδραση σε μια μικρή στρατιωτική επιχείρηση. Αυτό θα νομιμοποιούσε την όποια πολιτική «κρύβεται» πίσω από τις υβριδικές προσβολές και ταυτόχρονα, εάν δεν αποκάλυπτε τους πραγματικούς πολιτικούς στόχους, ίσως να αδυνατούσε ή να καθυστερούσε να αναλάβει στρατηγική πρωτοβουλία για αντιμετώπιση αυτών των απειλών. Σε όλα αυτά δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η πρόθεση του υβριδικού πολέμου δεν είναι να καταστρέψει, αλλά να αφήσει τον στόχο ανέπαφο, αναζητώντας ταυτόχρονα μια γρήγορη λύση. Επιπλέον έχει αποδειχτεί, ότι η πολιτική πρακτική των υβριδικών πολέμων της Ρωσίας, είναι η καθιέρωση πολιτικών συστημάτων που ακόμη και οι ηττημένοι θα αποδεχτούν.⁵¹

Αυτό επικεντρώνει τη βία, στο βαθμό και την ένταση, ώστε ορισμένες από τις υφιστάμενες λειτουργίες να επιβιώνουν, για να χρησιμεύσουν ως δομές λειτουργικής διακυβέρνησης μετά από μια σύγκρουση.

⁴⁹ Για παράδειγμα, Trenin, D, «Avoiding U.S.-Russia Military Escalation During the Hybrid War», Carnegie Endowment for International Peace, Ιαν 2018.

https://carnegieendowment.org/files/Trenin_Hybrid_War_web.pdf (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

⁵⁰ Johnson, R. *Oil, Islam and Conflict: Central Asia Since 1945*, Reaktion, 2007. Πρόσβαση για τις «κεντρικές δημοκρατίες» στο, <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=32ed43c6-b171-415c-80c1-b9c5d5f93494%40sdc-v-sessmgr03> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

⁵¹ Η έννοια της αποδοχής πιο πολύ έχει να κάνει με την αδυναμία αντίδρασης. Μια αδυναμία που προέρχεται από την έλλειψη νομιμοποίησης για ανάληψη ενεργητικής δράσης καθόσον ο αντίπαλος δεν έχει κηρύξει πόλεμο και ούτε βρίσκεται φανερά πίσω από τις υβριδικές προσβολές.

Ως εκ τούτου, οι δράσεις για οικονομικό πόλεμο εκτιμάται ότι θα χρησιμοποιηθούν μόνο στο σημείο που θα καταστήσουν τον προσβαλλόμενο συμμορφούμενο στον πολιτικό σκοπό και μόνο σαν ύστατη λύση ανάγκης, εκτός και αν ο υβριδισμός είναι μια φάση στην εκδήλωση ενός γενικότερου πολέμου. Ο Ρωσικός υβριδικός πόλεμος μπορεί επομένως να περιοριστεί στην εφαρμογή του ακόμη και όταν οι στόχοι είναι εκτεταμένοι και πλήρεις, κάτι που εξαρτάται από τον πραγματικό πολιτικό σκοπό.

Τέλος, είναι πράγματι ενδιαφέρουσα η προσέγγιση των Guillaume Lasconjaris και ο Jeffrey A. Larsen⁵² της Ακαδημίας Άμυνας του NATO κατά τους οποίους ο υβριδικός πόλεμος πρέπει να μην περιορίζεται μόνο στην εξέταση της Ρωσίας, καθώς θα μπορούσε να διεξαχθεί και από μη κρατικούς φορείς, στη νότια πλευρά του NATO. Όπως υποστηρίζουν και στις δύο περιπτώσεις αυτό που θα βλέπουμε είναι μια σύγκρουση που θα είναι ολοκληρωμένη, προσαρμοστική, ευέλικτη και αναμιγνύει ανοικτές και συγκαλυμμένες πράξεις. «Οι υβριδικές απειλές», υποστηρίζουν «επικεντρώνονται στις αδυναμίες των ανοιχτών κοινωνιών και των στρατευμάτων, καταστρέφοντας τη συνήθη διάκριση μεταξύ πολέμου και ειρήνης και υπονομεύοντας τους παραδοσιακούς θεσμούς και την κυβέρνηση σε μία άνευ προηγουμένου κλίμακα».

Χεζμπολάχ. Καινοτομία στις τακτικές. Όπως υποστήριξε ο Hoffman⁵³ το 2006, ο πόλεμος στο νότιο Λίβανο αποκάλυψε σημαντικές αδυναμίες στις ισραηλινές δυνάμεις άμυνας και έχει σημαντικές επιπτώσεις στην αμυντική πολιτική των ΗΠΑ. Η Χεζμπολάχ, αναμειγνύοντας ένα οργανωμένο πολιτικό κίνημα, με αποκεντρωμένα ένοπλα τμήματα που χρησιμοποιούν προσαρμοστικές τακτικές, επιβεβαίωσε μια αναδυόμενη τάση. Υψηλά πειθαρχημένες, καλά εκπαιδευμένες και κατανεμημένες στο χώρο ομάδες, μπορούν να αμφισβητήσουν τις σύγχρονες συμβατικές δυνάμεις και να αντιπαρατεθούν μαζί τους με ένα συνδυασμό ανταρτικών τακτικών και τεχνολογίας σε πυκνά αστικά κέντρα.

Έτσι, δεν είναι μόνο κράτη ή οι αντάρτες που κάνουν χρήση υβριδικών τεχνικών. Η Χεζμπολάχ, ένα ψευδο-κρατικό κίνημα, έχει αποτελέσει αντικείμενο της βιβλιογραφίας. Πολεμώντας ενάντιον των ισραηλινών, καινοτομεί με την συντονισμένη χρήση συμβατικών τακτικών από σταθερές αμυντικές θέσεις, ταυτόχρονες αντάρτικες επιχειρήσεις, πληροφοριακές επιχειρήσεις και επιθέσεις με πυραύλους και UAV's. Είχε μελετήσει τις επιχειρήσεις στη Φαλούτζα δύο χρόνια πριν και εκτέλεσε ενέδρες σε αστικό περιβάλλον, τοποθετώντας πολίτες ως ασπίδες. Παρά το γεγονός ότι έχασε τις μάχες με τον ισραηλινό στρατό, η εκστρατεία προπαγάνδας της Χεζμπολάχ και τα μέσα ενημέρωσης έδωσαν την εντύπωση ότι είχε προκαλέσει καταστροφικές απώλειες στο

⁵² Lasconjaris, G, Larsen. J. A., *NATO's Response to Hybrid Threats.*, Rome: NDC Forum Paper 24, 2015. Πρόσβαση στο, <http://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=886> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

⁵³ Hoffman, F, «Lessons from Lebanon: Hezbollah and Hybrid Wars», Foreign Policy Research Institute, Αυγ 2006. Πρόσβαση στο, <https://www.fpri.org/article/2006/08/lessons-from-lebanon-hezbollah-and-hybrid-wars/> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

Ισραήλ και έτσι κέρδισε ουσιαστικά την εκστρατεία ενημέρωσης και φυσικά των εντυπώσεων.⁵⁴

ISIS. Προσαρμοστική δομή και εγκληματική δραστηριότητα. Εάν η Χεζμπολάχ μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα κλασικό παράδειγμα οργάνωσης που μπορεί να εκδηλώσει ενέργειες με τη μορφή υβριδικών προσβολών, αξίζει να συγκρίνουμε τις δραστηριότητες της με αυτές του Ισλαμικού Κράτους προκειμένου να εννοιολογηθεί ευρύτερα ο όρος «υβριδικός πόλεμος». Αναγνωρίζοντας τις προηγούμενες προσπάθειες μιας σειράς αμυντικών αναλυτών των ΗΠΑ και του NATO για να δημιουργήσουν έναν ορισμό, όπως έχουμε δει μέχρι τώρα, οι συγγραφείς συχνά προτείνουν ότι οι υβριδικές απειλές χρησιμοποιούν ταυτόχρονα και προσαρμοστικά, ένα συνεκτικό μίγμα συμβατικών όπλων, ακανόνιστων τακτικών, τρομοκρατίας, επιθέσεων στον κυβερνοχώρο, εγκληματική δραστηριότητα και όλα αυτά υποστηρίζονται από κακόβουλες ενημερωτικές εκστρατείες.

Στο «*The Islamic State is a Hybrid Threat: Why Does That Matter?*»⁵⁵, των Scott Jasper και Scott Moreland, αξιολογούνται οι τακτικές του ISIS και οι τρόποι για την καταπολέμησή του. Παρόλο που η έννοια του υβριδικού πολέμου προχωρεί πολύ πριν από την εμφάνιση του ISIS η ενσωμάτωσή από αυτό, τόσο των συμβατικών όσο και των μη συμβατικών μεθόδων, προκάλεσε το ενδιαφέρον των μελετητών. Στο άρθρο αυτό, οι Jasper και Moreland, επεκτείνουν τους προηγούμενους ορισμούς των «υβριδικών απειλών» και αναλύουν τις στρατηγικές που κάνουν το ISIS τόσο θανατηφόρο.

Έτσι προσδιορίζουν τα χαρακτηριστικά του υβριδικού πολέμου, τα οποία σε γενικές γραμμές είναι τα παρακάτω:

- *Χρήση συνδυασμένων τακτικών:* Οι δυνάμεις του ISIS περιλαμβάνουν στρατιωτικές μονάδες καθώς και μικρότερους, ημιαυτόνομους πυρήνες, που συνδυάζουν τόσο τη συμβατική όσο και την τακτική του ανταρτοπολέμου. Διαθέτουν ένα ευρύ φάσμα όπλων, από αυτοσχέδιους εκρηκτικούς μηχανισμούς (IEDs), μέχρι αντιαρματικές ρουκέτες (RPG) και χημικά όπλα.
- *Ευέλικτη και προσαρμοστική δομή:* Το ISIS έχει την ικανότητα να απορροφά γρήγορα τους υφιστάμενους πόρους και να τους διαθέτει στον πόλεμο. Είτε αυτοί είναι νέα στρατολογημένα άτομα, είτε όπλα, είτε έδαφος, το ISIS ενσωματώνει συνεχώς νέες δυνατότητες στη στρατηγική και τη δομή του, χωρίς μάλιστα πολλές φορές να ασκεί πλήρη και κεντρικό έλεγχο σε αυτές.
- *Τρομοκρατία:* Μέσω πράξεων υπερβολικής βίας, γνωστοποιεί την ιδεολογία του σε ένα ευρύτερο κοινό. Η σφαγή των χριστιανικών μειονοτήτων, η

⁵⁴ Deep, A. «Hybrid War: Old Concept, New Techniques», Small Wars Journal, Μαρ 2015. Πρόσβαση στο <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-old-concept-new-techniques> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

⁵⁵ Jasper, S., Moreland, S. «The Islamic State is a Hybrid Threat: Why Does That Matter?», Small War Journal, Δεκ 2014, παράγραφος 4. Πρόσβαση στο, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-old-concept-new-techniques> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

καταστροφή θρησκευτικών και πολιτιστικών εικόνων όπως ο τάφος του προφήτη Ιωνά και οι ευρέως δημοσιευμένες αποκεφαλισμοί των δυτικών εργαζομένων και των δημοσιογράφων, τρομοκρατεί για να υποτάξει τους τοπικούς πληθυσμούς και να πολλαπλασιάσει την προπαγάνδα μίσους.

- *Πόλεμος προπαγάνδας και πληροφοριών:* Το ISIS έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα έμπειρο στη χρήση των κοινωνικών μέσων ενημέρωσης, όπως το YouTube, το Twitter και οι αναρτήσεις ιστολογίου, για τη σχεδίαση, τη συγκέντρωση κεφαλαίων και το μάρκετινγκ. Οι εκστρατείες προπαγάνδας τους, παρέχουν βίντεο σε σχεδόν πραγματικό χρόνο από μαχητές που ανυψώνουν τις μαύρες σημαίες τους και περιπολούν τις πρόσφατα κατακτημένες πόλεις καθώς υποτάσσουν τους κατακτημένους εχθρούς μέσω του φόβου και της ταπείνωσης.

- *Εγκληματική δραστηριότητα:* Χρησιμοποιεί μια ποικιλία μεθόδων για τη χρηματοδότηση των προσπαθειών του. Διαθέτει ένα διαφοροποιημένο χαρτοφυλάκιο, όπως πωλήσεις πετρελαίου στη μαύρη αγορά, σιταριού και αρχαιοτήτων, λύτρα από απαγωγές και εκβιασμούς. Ενώ οι δωρεές αντιπροσωπεύουν ένα μέρος των κεφαλαίων τους, οι εγκληματικές επιχειρήσεις του ISIS εξασφαλίζουν ότι η οργάνωση είναι οικονομικά βιώσιμη

- *Παραβίαση του διεθνούς δικαίου:* Σύμφωνα με τις ακραίες ερμηνείες του νόμου της Σαρία, το ISIS προκαλεί βία κατά των γυναικών και των μειονοτήτων, συμπεριλαμβανομένων βαρβαρικών ποινών, όπως λιθοβολισμός και ακρωτηριασμοί.

Τα πιο πάνω χαρακτηριστικά συνδυαζόμενα, πρέπει να εννοηθούν σαν ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα του υβριδικού πολέμου. Δηλαδή, ο συνδυασμός τους δίνει το μοναδικό εκείνο στοιχείο το οποίο αποτελεί τον πολλαπλασιαστή ισχύος στις δράσεις οργανώσεων όπως ο ISIS και ταυτόχρονα υπογραμμίζουν και τη δυσκολία κατανίκησης τους. Για παράδειγμα, ενώ η παραβίαση του διεθνούς δικαίου, για τους παραδοσιακούς στρατούς αποτελεί απαγορευτική επιλογή που καταδικάζεται και τιμωρείται, για τον υβριδικό πόλεμο αποτελεί μοναδική ευκαιρία για ασύμμετρα αποτελέσματα, ιδιαίτερα δε όταν δεν δύναται να ταυτοποιηθούν οι δράστες.

Κεφάλαιο δεύτερο

Ο υβριδικός πόλεμος στο πλαίσιο του διεθνούς δίκαιου : πράξη και τακτικές

Η παραμελημένη (νομική) διάσταση του υβριδικού πολέμου και το παράδοξο του σωρού – sorites paradox⁵⁶

*«Αν σε ένα κόκκο άμμου προσθέτουμε συνεχώς κόκκους, πότε αυτοί συνιστούν ένα σωρό;»
Ευβουλίδης, 5ος αιώνας π.Χ. (Το Παράδοξο του Σωρείτη ή του Σωρού της Άμμου)*

Το παράδοξο του σωρού (γνωστό και ως σόφισμα του σωρού) είναι ένα παράδοξο που προκύπτει από ασαφή κατηγορήματα. Έτσι, μια τυπική αναφορά περιλαμβάνει ένα κόκκο από άμμο, στον οποίο άλλοι κόκκοι προστίθενται μεμονωμένα. Με την παραδοχή ότι η προσθήκη ενός κόκκου δεν μετατρέπει τους κόκκους σε ένα σωρό, το παράδοξο είναι να εξετάσουμε τι συμβαίνει όταν η διαδικασία επαναλαμβάνεται αρκετές φορές. Συνιστούν μερικοί κόκκοι, ένας σωρός; Εάν όχι, πότε αυτοί οι κόκκοι έγιναν σωρός; Ποτέ λοιπόν μια σειρά γεγονότων ορίζουν ένα υβριδικό πόλεμο;

Ο Thomas Schelling περιγράφει βασικά το ίδιο πράγμα με το «φέτες σαλάμι» στο *Arms and Influence*⁵⁷. Όπως υποστηρίζει, ο σκοπός των προσπαθειών αυτών είναι να επιτύχει ο επιτιθέμενος τους στόχους του σταδιακά, δημιουργώντας έτσι διλήμματα για τους αντιπάλους σχετικά με το πώς θα ανταποκριθούν και επιπλέον τοποθετώντας το βάρος της κλιμάκωσης στον αποδέκτη της επιθετικότητας.⁵⁸

Έχοντας κατά νου τα πιο πάνω, η εργασία αυτή υποστηρίζει ότι η κατανόηση της σχέσης μεταξύ του υβριδικού πολέμου και του Διεθνούς Δικαίου (ΔΔ) που διέπει τη χρήση βίας, παίζει κεντρικό ρόλο στην μορφή αντίδρασης απέναντι του. Αυτό γίνεται καθώς ο υβριδικός πόλεμος παρουσιάζει αυξημένο βαθμό επιτυχίας, σε ότι αφορά την υπονόμηση των υφιστάμενων διεθνών προστασιών, που έχουν να κάνουν με την εδαφική ακεραιότητα και την ανεξαρτησία των κρατών.

Το πρόβλημα με τον υβριδικό πόλεμο, ουσιαστικά έγκειται στην δυσκολία ή ακόμη και στην αδυναμία να προσδιοριστεί η επιθετικότητα και ως εκ τούτου να επιβληθεί η όποια απαγόρευση προβλέπεται από το Διεθνές Δίκαιο. Και αυτό γιατί, η ενσωμάτωση του εγκλήματος της επιθετικότητας⁵⁹ στη δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, αντιπροσωπεύει μια κατ' ουσία αβέβαιη καταχώρηση, καθώς ο

⁵⁶ Ενδιαφέρουσα είναι επιπλέον και η μελέτη της «θεωρίας του χάσματος αλήθειας - αξίας» ως θεωρία προκύπτουσα από το παράδοξο του σωρού, με πρόσβαση στο Speaks.J, (2008), «The sorites paradox», University of Notre Dame (courses), σελ.4, <https://www3.nd.edu/~jspeaks/courses/2007-8/93914/HANDOUTS/sorites.pdf> (ανάκτηση Ιανουάριος 2019).

⁵⁷ Schelling C. T, (1966), *Arms and Influence*, Yale University Press.

⁵⁸ Εκτιμώ ότι στο εγγύς μέλλον η περίπτωση Τουρκίας – Ελλάδας θα είναι μια καλή μελέτη περίπτωσης για την συγκεκριμένη θεώρηση (sic).

⁵⁹ Η επιθετικότητα, στις διεθνείς σχέσεις, είναι μια πράξη ή πολιτική επέκτασης που εκτελείται από ένα κράτος εις βάρος άλλου, μέσω μιας μη προκληθείσας στρατιωτικής επίθεσης. Για λόγους αποζημίωσης ή τιμωρίας μετά από εχθροπραξίες, έχει οριστεί στο διεθνές δίκαιο, η επιθετικότητα, ως οποιαδήποτε χρήση ένοπλης δύναμης στις διεθνείς σχέσεις που δεν δικαιολογείται από αμυντική ανάγκη, διεθνή εξουσία ή συγκατάθεση του κράτους στο οποίο χρησιμοποιείται η δύναμη, <https://www.britannica.com/topic/aggression> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

πολλά κράτη εξακολουθούν να διαφωνούν σχετικά με τον ορισμό της και επιπλέον κάποια άλλα που δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη του Καταστατικού της Ρώμης, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών, της Ινδίας, της Κίνας και της Ρωσίας, δεν έχουν δεσμευτεί για τον συγκεκριμένο ορισμό που κωδικοποιήθηκε στις τροπολογίες.

Ωστόσο, από την έναρξη ισχύος του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τα κράτη, τόσο μονομερώς όσο και πολυμερώς, έχουν αναλάβει ενέργειες για την αντιμετώπιση της κατά περίπτωση προκύπτουσας επιθετικότητας. Για παράδειγμα, η σύσταση του διεθνούς συνασπισμού για την απομάκρυνση των δυνάμεων του Σαντάμ Χουσεΐν από το Κουβέιτ το 1990-91, αποτελεί μια απόδειξη του υψηλού επιπέδου συλλογικής βούλησης για την αντιμετώπιση της επιθετικότητας ή και σε τελική ανάλυση του τι μπορεί να εννοηθεί σαν επιθετικότητα.

Όμως, οι σύγχρονες περιπτώσεις επιθετικότητας σπανίως εμπλέκουν ως αντίδραση με βάση το ΔΔ, δυνάμεις που θα διέλθουν τα εθνικά σύνορα ενός κράτους, για να επιβάλλουν με ένα πόλεμο την αποκατάσταση της ειρήνης. Σε περιπτώσεις όπου μια πράξη επιθετικότητας μπορεί να είναι λιγότερο εμφανής ή όταν το καθεστώς, είτε του θύματος, είτε του θύτη αποθαρρύνει την ισχυρή αντίδραση, μπορούν να χρησιμοποιηθούν μη βίαια μέτρα όπως οικονομικές κυρώσεις, διπλωματική μομφή και καταδίκη. Αυτό συνέβη και μετά τις ενέργειες της Ρωσίας στη Γεωργία και αργότερα στην Κριμαία και την Ανατολική Ουκρανία.

Εντούτοις, είναι σημαντικό οι υβριδικές προσβολές να αντιμετωπίζονται νομικά στο πλαίσιο εντός του ισχύοντος νόμου που επιδιώκουν να παρακάμψουν, ο οποίος στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι καταρχήν, η επιθετικότητα. Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών απαγορεύει την επιθετικότητα μέσω της χρήσης βίας, χωρίς νομική αιτιολόγηση. Το άρθρο 2(4) εγγυάται το δικαίωμα των κρατών να είναι απαλλαγμένα από οποιαδήποτε απειλή ή χρήση βίας ενάντια στην εδαφική τους ακεραιότητα ή την πολιτική ανεξαρτησία τους. Η παράνομη χρήση βίας που παραβιάζει το άρθρο 2(4) απαιτεί γενικά στρατιωτικές δυνάμεις, είτε πρόκειται για παραδοσιακές ένοπλες δυνάμεις είτε για μη κρατικές ένοπλες ομάδες.

Όμως, η απαγορευμένη χρήση βίας περιλαμβάνει και πολλές άλλες ενέργειες οι οποίες δεν είναι αναγκαίο να αφορούν ένοπλη επίθεση. Έτσι, γενικά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το συνολικό πλαίσιο του ΔΔ έχει αποδειχθεί ικανό να προσδιορίσει τα μέσα, με τα οποία τα κράτη επιδιώκουν πόλεμο, με άλλα κράτη. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο του κυβερνοχώρου, το Εγχειρίδιο του Ταλίν, το οποίο ένα κείμενο για την εφαρμογή των υφιστάμενων κανόνων του διεθνούς δικαίου στον κυβερνοχώρο, επιβεβαιώνει ότι οι επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο μπορεί να συνιστούν παράνομες πράξεις βίας, εάν τα αποτελέσματά τους μιμούνται αυτά των παραδοσιακών στρατιωτικών επιχειρήσεων.⁶⁰

Θεωρητικά επομένως, η χρήση δύναμης που προβλέπεται στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών αρκεί για να αντιμετωπίσει υβριδικές απειλές όταν αυτές προσο-

⁶⁰ Πρόσβαση στο <http://csef.ru/media/articles/3990/3990.pdf>, σελ.45-47, (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

μοιάζουν με παραδοσιακές στρατιωτικές δράσεις, όπως για παράδειγμα, όταν στρατεύματα που δεν φέρουν διακριτικά συμμετέχουν σε εχθροπραξίες. Αλλά αυτό δεν αρκεί όταν ένας δρών (κρατικός, ή μη) χρησιμοποιεί μη εμφανή μέσα, σε μια υβριδική εκστρατεία, για να βλάψει ή να απενεργοποιήσει την υποδομή ενός άλλου δρώντα, με τρόπο που επιφέρει τα ίδια αποτελέσματα όπως η χρήση πολεμικών όπλων. Έτσι, στην πράξη, ο υβριδικός πόλεμος σχεδιάζεται ώστε να αποφεύγονται οι σαφείς παραβιάσεις του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, ακόμη και όταν οι δράσεις αυτές συνιστούν παράνομη χρήση βίας.

Ένας τρόπος με τον οποίο αυτό επιτυγχάνεται είναι η έμφαση στη κεκαλυμμένη δράση. Τα κράτη εφαρμόζουν από πολύ παλιά κεκαλυμμένες δράσεις που ενδέχεται να εμπίπτουν στην απαγόρευση της μη παρέμβασης του άρθρου 2 (4) . Η συγκάλυψη παίζει κρίσιμο ρόλο στην στρατηγική του υβριδικού πολέμου, επειδή εκμεταλλεύεται την αδυναμία αντίδρασης των κρατών, για διεθνή επιβολή των προβλέψεων του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, ιδιαίτερα σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου τα κράτη που εκτιμάται ότι θα αντιδράσουν αμφιβάλλουν, τόσο για την νομιμότητα των πιθανών δράσεων που θα αναλάβουν, όσο και για την παρανομία των δραστηριοτήτων.

Πρέπει να σημειωθεί ότι τα υβριδικά μέσα δεν αποτελούν όλα απαγορεύσεις. Για παράδειγμα, τα οικονομικά μέτρα παραδοσιακά δεν παραβιάζουν το άρθρο 2(4), όπως επίσης η παραπληροφόρηση και η εγκληματική δραστηριότητα⁶¹. Εντούτοις, οι πράξεις που δεν συνιστούν χρήση βίας ενδέχεται να παραμένουν παράνομες, ως μορφή παρέμβασης.

Η αρχή της μη παρέμβασης είναι θεμελιώδης στο δόγμα της εθνικής κυριαρχίας, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 παράγραφος 1 του Χάρτη. Σε μια δήλωση του 1965, η Συνέλευση του ΟΗΕ, χαρακτήρισε την παρέμβαση ως, «*την υποταγή της άσκησης των κυριαρχικών δικαιωμάτων (ενός κράτους)*», έως και «*τη βίαιη ανατροπή της κυβέρνησης ενός κράτους*» και επιπλέον σε μια δήλωση του 1970, τόνισε την απαγόρευση παρέμβασης στις εσωτερικές ή εξωτερικές υποθέσεις οποιουδήποτε άλλου κράτους μαζί με «*όλες τις άλλες μορφές παρέμβασης ή απόπειρες απειλής κατά του χαρακτήρα του κράτους ή κατά των πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών στοιχείων του*»⁶².

Ομοίως, η παρεμβολή μπορεί να γίνει αντιληπτή ως αδίκημα παρέμβασης μικρότερης έκτασης. Η έκφραση «*παρεμβολή*» περιλαμβάνεται στην απόφαση ορόσημο

⁶¹ Τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες ώστε το λαθρεμπόριο, η παράνομη διακίνηση ανθρώπων, η διακίνηση ναρκωτικών, η πειρατεία κ.α. να ενταχθούν σε ένα κανονιστικό πλαίσιο αντιμετώπισης, εντός διεθνών οργανισμών (π.χ. ΕΕ, ΝΑΤΟ). Αυτό, όπως και όλη η φιλολογία για τον υβριδισμό, ίσως να αποτελεί και μια προσπάθεια (τουλάχιστον για τα βορειοευρωπαϊκά κράτη) για την παραγωγή δικαίου καλύπτοντας έτσι υφιστάμενα νομικά κενά. Από την άλλη μεριά είναι δυσερμήνευτη η προσέγγιση των ΗΠΑ (ακόμη και εντός του ΝΑΤΟ) η οποία επιμένει να συνδέει τον υβριδισμό κυρίως με την τρομοκρατία και τις ασύμμετρες απειλές κ.λπ. [βλ. ο.π. TC 7-100 (Hybrid Threat)]. Το τελευταίο πραγματικά αξίζει περαιτέρω διερεύνησης, άσχετα με αυτό που η παρούσα εργασία υποστηρίζει σε διάφορα σημεία, δηλαδή ότι η προσέγγιση του υβριδισμού στις ΗΠΑ έχει να κάνει με την μετεξέλιξη των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων και πιο πολύ με την διεξαγωγή κυρίως στρατιωτικών επιχειρήσεων για την αντιμετώπισή του.

⁶² G.A. Res. 25/2625, *Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in accordance with the Charter of the United Nations* (24 Οκτ 1970). Πρόσβαση στο, <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

του Διεθνούς Δικαστηρίου (ICJ) για τη Νικαράγουα, το 1986⁶³. Για τη Νικαράγουα, το Δικαστήριο υπογράμμισε το δικαίωμα όλων των κρατών να αποφασίζουν για θέματα εγγενή στην κρατική κυριαρχία, να συμπεριλαμβάνουν το πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό σύστημα ενός κράτους και τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής του. Όταν οι επιλογές αυτές επηρεάζονται από μεθόδους καταναγκασμού, συμπεριλαμβανομένης της ανατροπής ή της έμμεσης βίας, αυτό συνιστά παράνομη παρεμβολή.

Επομένως, το πλαίσιο του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ είναι, τουλάχιστον εννοιολογικά, επαρκές σε ότι αφορά τις πράξεις παρεμβολής και παρέμβασης οι οποίες είναι πέραν της χρήσης βίας. Ωστόσο, δεδομένου ότι στη Νικαράγουα, η περιγραφή του τι συνιστά καταναγκαστική παρεμβολή έχει παραμείνει σχετικά ασαφής, αυτή η έλλειψη της σαφήνειας του κατώτατου ορίου αποδεκτών παρεμβολών έχει αφήσει κενά που ο υβριδικός πόλεμος μπορεί να εκμεταλλευτεί. Κανένα στοιχείο μιας υβριδικής εκστρατείας δεν μπορεί να παρουσιάσει μια ξεκάθαρη περίπτωση καταναγκαστικής παρεμβολής όταν αντιμετωπίζεται μεμονωμένα.

Ωστόσο, η συνεχής και συντονισμένη παρεμβολή που αποσκοπεί στην αποσταθεροποίηση μιας κυβέρνησης παραβιάζει το πνεύμα, του Χάρτη για την μη παρέμβαση στα εσωτερικά θέματα και την προστασία της πολιτικής ανεξαρτησίας των κρατών. Έτσι, ενώ ένα κράτος με ισχυρά πολιτικά θεσμικά όργανα μπορεί να αντέξει μια «επίθεση» από ψευδείς ειδήσεις, ταραχές και διαρροές πληροφοριών που αποσκοπούν να υπονομεύσουν τις εκλογές ή το πολιτικό σύστημα, τα μικρότερα κράτη, μπορεί να βρεθούν καίρια προσβεβλημένα. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό οι εξαναγκαστικές πράξεις να αναγνωρίζονται να ελέγχονται εξ αρχής, με την ταχεία και συντονισμένη αντίδραση των κρατών, των διεθνών και των μη κυβερνητικών οργανισμών, όσων από αυτά τουλάχιστον επιδιώκουν να υποστηρίξουν την προστασία της πολιτικής ανεξαρτησίας που κατοχυρώνεται στον Χάρτη. Ομοίως, οι πράξεις εξαναγκασμού πρέπει να διακρίνονται από τις πράξεις που λαμβάνονται διαφανώς και νόμιμα από τα κράτη, οι οποίες μπορούν να ασκήσουν διπλωματική πίεση χωρίς να συνιστούν παράνομες παρεμβάσεις.

Έτσι λοιπόν, η πλήρης κατανόηση και εννοιολογική πλαισίωση του υβριδικού πολέμου, προϋποθέτει ότι αυτός τοποθετείται σωστά στο ισχύον καθεστώς που διέπει τη χρήση βίας βάσει του διεθνούς δικαίου. Μόνο έτσι αποσαφηνίζονται τα νέα όρια της ειρήνης και επομένως κατανοείται και το εύρος του πολέμου. Η αντιμετώπιση των νομικών πτυχών της υβριδικής σύγκρουσης, απαιτεί με τη σειρά της κατάλληλη αναγνώριση των υβριδικών προσβολών που συνιστούν επιθετικότητα και ένα πιο «στιβαρό» θεωρητικό νομικό πλαίσιο σχετικά με τα υβριδικά μέσα που συνιστούν καταναγκαστική παρεμβολή. Με αυτή την έννοια, η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Κέντρου Αριστείας για την Αντιμετώπιση Υβριδικών Απειλών στο πλαίσιο της ΕΕ αποτελεί

⁶³ International Court of Justice, Nicaragua v. United States. Μια περίληψη της απόφασης είναι προσβάσιμη στο <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/6505.pdf> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019), με την αναφορά στην «παρεμβολή» και «παρέμβαση» στη σελ.165. Ολόκληρη η απόφαση στο, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019), με αναφορά στην «παρεμβολή» στη σελ., 27.

σωστή προσέγγιση, στην οποία η χώρα μας πρέπει να συμμετάσχει σοβαρά και να υποστηρίξει τις ενέργειές του με σοβαρές επιστημονικές αναλύσεις.

Κατόπιν των πιο πάνω μπορεί με ασφάλεια να υποστηριχτεί ότι ο υβριδικός πόλεμος ή προσβολές δεν αποτελούν πρόκληση μόνο για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, αλλά υπονομεύουν επίσης τα ισχύοντα νομικά πλαίσια, αμφισβητώντας τους κανόνες του δημόσιου διεθνούς δικαίου, καθώς με τις πράξεις παρέμβασης ή παρεμβολής υπονοείται και σιωπηρή προειδοποίηση για χρήση βίας.

Άρα, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, πρέπει να διασφαλιστεί ότι η έρευνα γύρω από το υβριδικό πόλεμο ενσωματώνει την νομική ορολογία του διεθνούς δικαίου, τόσο σε εννοιολογικό όσο και σε ταυτολογικό επίπεδο, καθόσον αυτό θα είναι ένα σημαντικό βήμα προς την εκκαθάριση της «ομίχλης» του πολέμου στη «γκρίζα ζώνη». Το τελευταίο, ήτοι, η ταυτοποίησή και απονομιμοποίηση του υβριδικά επιτιθέμενου, αποτελεί και την έναρξη της σχεδίασης, της όποιας, στρατηγικής αντιμετώπισης του υβριδικού πολέμου.

Η «χρήση του δικαίου» - Lawfare, ως συστατικό στοιχείο του υβριδικού πολέμου

Η «χρήση του δικαίου» - Lawfare ή «νομικές επιχειρήσεις» χρησιμοποιούν το νόμο ως όπλο με στόχο τον χειρισμό του, με αλλαγή των νομικών παραδειγμάτων. Ο όρος εμφανίζεται για πρώτη φορά από τον Dunlap, ο οποίος σημειώνει ότι *«είναι η στρατηγική της χρήσης ή της κατάχρησης του δικαίου ως υποκατάστατο των παραδοσιακών στρατιωτικών μέσων για την επίτευξη ενός επιχειρησιακού στόχου»*⁶⁴.

Ξεκινώντας με την περίπτωση της Ουκρανίας, παρατηρούμε μια απροσδιόριστη κατάσταση, ουσιαστικά δηλαδή την έλλειψη ενός ορισμού για τι είδους σύγκρουση πραγματοποιήθηκε. Διεθνής ένοπλη σύγκρουση, μη διεθνής ένοπλη σύγκρουση, πολιτική αναταραχή; Αυτή η διφορούμενη κατάσταση δημιουργεί σύγχυση ως προς την πηγή ή το πρότυπο του εφαρμοστέου δικαίου και επομένως για κάθε ενδεχόμενη δράση για τον εντοπισμό και την ανάθεση νομικών ευθυνών και την απαίτηση λογοδοσίας. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση των πολέμων του 2008 και του 2014 μεταξύ του Ισραήλ και της Χαμάς, μετά την εθελουσία αποχώρηση του Ισραήλ από τη Λωρίδα της Γάζας το 2005.

Κατά τη διάρκεια της εφαρμογής των εντολών των Ηνωμένων Εθνών στο Αφγανιστάν, το NATO ξεκίνησε μια εκστρατεία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, δηλώνοντας ότι οι δυνάμεις του NATO δεν θα προσβάλουν θέσεις του εχθρού αν υπάρχουν κοντά πολίτες. Οι Ταλιμπάν, τοποθετούσαν τακτικά αμάχους κοντά στις θέσεις τους, καθιστώντας εξαιρετικά μειονεκτική τη θέση του NATO ως διεθνής οργανισμός που τηρεί το δίκαιο και αποσκοπεί στον αποκλεισμό ή τουλάχιστον στον περιορισμό των απωλειών αμάχων. Ένα άλλο παράδειγμα χρήσης του νόμου είναι η περίπτωση της

⁶⁴ Dunlap, C, «Lawfare Today: A Perspective», YALE Journal of International Affairs, Winter 2008, σελ. 146. Πρόσβαση στο https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5892&context=faculty_scholarship (ανάκτηση Μάρτιος 2019).

Χαμάς κατά τη διάρκεια των πολέμων στη Γάζα το 2008 και το 2014, όπου Ευρωπαϊκή Ένωση καταδίκασε σθεναρά τις εκκλήσεις της Χαμάς προς τον άμαχο πληθυσμό της Γάζας να προσφέρονται ως ανθρώπινες ασπίδες. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια αυτών των δύο πολέμων η τακτική της Χαμάς για την εκτόξευση πυραυλικών επιθέσεων από πυκνοκατοικημένες περιοχές στο ισραηλινό έδαφος ήταν ο κανόνας και η συνεχής πρακτική. Αυτό ισοδυναμούσε με την εκ προθέσεως παραβίαση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Στην πραγματικότητα, αυτό πρέπει να χαρακτηριστεί ως χρήση της νομοθεσίας σε πολεμικές επιχειρήσεις, η οποία ήταν εξαιρετικά ανησυχητική και επιβεβαίωσε μια τάση που ήδη επισημάνθηκε από το Διεθνές Δικαστήριο στην υπόθεση Νικαράγουα⁶⁵, σχετικά με την έλλειψη αμοιβαιότητας στις μη τακτικές συγκρούσεις. Το αποτέλεσμα των παραπάνω γεγονότων είναι ότι η χρήση του διεθνούς δικαίου και των νομικών διαδικασιών, κινδυνεύει να μετατρέψει το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο σε ανεφάρμοστο πλαίσιο κανόνων και επιπλέον να δημιουργηθεί η ιδέα, ότι, η τήρησή του ενδέχεται επίσης να καταστεί ασυμβίβαστη με τα αντιληπτά συμφέροντα από τα συμβαλλόμενα μέρη.

Ένα άλλο παράδειγμα που μπορεί να βρεθεί στην εφαρμοσθείσα στρατηγική της Ρωσίας στην Ουκρανία, είναι ότι το 1994 υπογράφηκε το λεγόμενο Μνημόνιο της Βουδαπέστης⁶⁶ από την Ουκρανία, τις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Ρωσία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Σε αυτό το μνημόνιο, τα μέρη συμφώνησαν να «σέβονται την ανεξαρτησία και την κυριαρχία και τα υπάρχοντα σύνορα της Ουκρανίας» και «να απέχουν από την απειλή ή τη χρήση βίας ενάντια στην εδαφική ακεραιότητα ή την πολιτική ανεξαρτησία της Ουκρανίας». Εντούτοις, μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014 (και στην εν συνέχεια «κατοχή» της Ανατολικής Ουκρανίας), το ρωσικό Υπουργείο Εξωτερικών υποστήριξε τον Μάρτιο του 2015 ότι «...στο μνημόνιο, αναλάβαμε επίσης την υποχρέωση να αποφύγουμε την απειλή ή τη χρήση βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας της Ουκρανίας και η διάταξη αυτή τηρείται πλήρως. Δεν ρίχτηκε ούτε μία βολή στην επικράτειά της ...Η απώλεια της εδαφικής ακεραιότητας της Ουκρανίας προέκυψε από περίπλοκες εσωτερικές διαδικασίες, τις οποίες η Ρωσία και οι υποχρεώσεις της που απορρέουν από το Μνημόνιο της Βουδαπέστης δεν έχουν καμία σχέση»⁶⁷.

Πρόκειται για μια απόπειρα σκόπιμης παραπληροφόρησης όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής των υφιστάμενων υποχρεώσεων που απορρέουν από τη συνθήκη, δημιουργώντας έτσι σκόπιμα σύγχυση της κοινής γνώμης στη Δύση. Μια τέτοια κακόβουλη χρήση του νόμου για να άρει την εγκυρότητα των συνθηκών και να ακυρώσει την εγγενή αρχή του *pacta sunt servanda* (οι συμφωνίες πρέπει να τηρούνται), χαρακτηρίζεται ως ειδική περίπτωση της έννοιας του *abus de droit* (καταχρήσεων

⁶⁵ International Court of Justice, Nicaragua v. United States, ο.π. παρ. 218.

⁶⁶ Για τις προβλέψεις του μνημονίου βλ. <http://www.pircenter.org/media/content/files/12/13943175580.pdf> (ανάκτηση Μάρτιος 2019).

⁶⁷ Ολόκληρη η τοποθέτηση του εκπρόσωπου του υπουργείου Εξωτερικών Alexander Lukashevich στην ερώτηση των μέσων ενημέρωσης σχετικά με παραβίαση των υποχρεώσεων της Ρωσίας βάσει του Μνημονίου της Βουδαπέστης στο, https://www.mid.ru/en_GB/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/1091054 (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

δικαιωμάτων) και επομένως ως κατάχρησης της ίδιας της συνθήκης. Αυτή η «καταχρηστική εκμετάλλευση του δικαιώματος» αφορά καταστάσεις στις οποίες τα κράτη ή οι διεθνείς οργανισμοί ή άλλα πρόσωπα διεθνούς δικαίου, ως μέρη διεθνούς συμφωνίας, ερμηνεύουν και εφαρμόζουν τις διατάξεις τους ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες, προκειμένου να επωφεληθούν από μια τέτοια απόκλιση. Στο πλαίσιο αυτό τα μέρη που δεν εφαρμόζουν τη συμφωνία μπορούν να υποστηρίξουν περιστασιακά, ότι το άλλο μέρος ασκεί καταχρηστικά τις διατάξεις της συμφωνίας.

Η περαιτέρω δήλωση του Προέδρου Πούτιν, ότι η Ρωσία είχε παρέμβει σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο «για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των Ρώσων που ζουν στο εξωτερικό» υπογραμμίζει τη συνεπαγόμενη χρήση της νομοθεσίας από τη Ρωσία για την ενίσχυση των γενικών στόχων της. Όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι η εσκεμμένη παρερμηνεία των διεθνών συμφωνιών συνιστά έλλειψη καλής πίστης, η οποία ισοδυναμεί με «κατάχρηση δικαιώματος» με ευθύνη του κράτους.

Το κύριο συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι ότι, η εγγενής πολυπλοκότητα του υβριδικού πολέμου, δημιουργεί όχι μόνο νέα δεδομένα ασφαλείας αλλά και νομικές προκλήσεις για όσους τηρούν το διεθνές δίκαιο, στο πλαίσιο που αυτό θεσπίζεται και διέπεται από τις αρχές του κράτους δικαίου. Οι φορείς που τηρούν το νόμο, είτε είναι κράτη είτε οργανισμοί ή συμμαχίες, θα έχουν μικρό χρονικό διάστημα για λήψη πολιτικών αποφάσεων και στρατιωτικό σχεδιασμό και πάντα στη βάση ελλιπούς πληροφόρησης. Η αναντιστοιχία του χώρου εμπλοκής και τόσο οι απτές όσο και οι εικονικές προσβολές, θα υπαγορεύουν ταυτόχρονα μια κατάσταση αντίδρασης που θα καθίσταται αναγκαία η συμμόρφωση με το κράτος δικαίου και τη δημόσια ηθική. Δηλαδή να ακολουθούνται δημοκρατικές και ορθές νομικές διαδικασίες. Αυτό απαιτεί μια ολοκληρωμένη νομική προσέγγιση και μια ευρύτερη νομική διαλειτουργικότητα, η οποία περιλαμβάνει τη χρήση καταφατικής νομοθεσίας⁶⁸. Εν προκειμένω, η καταφατική νομοθεσία είναι αυτή που θα δώσει έννοια και επομένως την απαραίτητη ταυτολογία όχι μόνο στις υβριδικές προσβολές, αλλά και στην άμεση έκφραση αυτού, δηλαδή τις υβριδικό πόλεμο.

⁶⁸ Μια καλή αναφορά για την κατανόηση του όρου lawfare και της «καταφατικής νομοθεσίας» στο Αφγανιστάν μπορεί να αναζητηθεί στο Martins. M, (25 Νοε 2010), «Lawfare: So Are We Waging It?», LAWFAREBLOG,. Πρόσβαση στο, <https://www.lawfareblog.com/lawfare-so-are-we-waging-it> (ανάκτηση Μάρτιος 2019).

Κεφάλαιο τρίτο

Συγκριτική ανάλυση και πρακτικά παραδείγματα υβριδικών πολέμων

Γενικά

Η προσέγγιση που αναπτύσσεται πιο κάτω χρησιμεύει στη χαρτογράφηση τόσο της υβριδικής στρατηγικής όσο και της επιχειρησιακής τέχνης, είτε αυτή είναι βίαη, είτε μη βίαη και από κρατικούς ή μη κρατικούς φορείς. Παρόλο που το παρόν πλαίσιο δεν επιδιώκει να σχολιάσει την όποια «μεταμόρφωση» του παραδοσιακού πόλεμου, εντούτοις, μέσω της έμφασης που δίνεται στην πολιτική ως πράξη, της νομιμότητας και των τακτικών που εφαρμόζονται για την εφαρμογή της, προσπαθεί να προσεγγίσει όσο το δυνατόν περισσότερες από τις εκφράσεις του εξαναγκασμού και της παρέμβασης. Κατ'αυτόν τον τρόπο, τελικά θα επιχειρηθεί η κατασκευή μιας αποτελεσματικής απάντησης στην υφιστάμενη θεωρία, όπως αυτή θα παρουσιαστεί στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο.

Το γεγονός ότι ο υβριδικός πόλεμος έχει εφαρμοστεί για να υλοποιήσει σκοπούς κρατικών και μη κρατικών δρώντων, έχει αυξήσει την ανάγκη για την πολυσυζητημένη εννοιολογική σαφήνεια και σκοπιμότητά του. Έτσι, μέσω της ενσωμάτωσης των διαφορετικών χαρακτηριστικών του κρατικού και μη κρατικού υβριδικού πολέμου, προτείνεται ένα μοντέλο ταυτοποίησης, αν και ακατέργαστο, και υπό μια ενιαία περιγραφική, που αποσκοπεί στην υποβοήθηση της εννοιολογικής του σαφήνειας. Ο λόγος για κάτι τέτοιο προκύπτει τόσο για πρακτικές όσο και για επεξηγηματικές ανάγκες. Καταρχήν, παρόλο που είναι σαφώς δυνατό να γίνει διάκριση μεταξύ κρατικού και μη κρατικού υβριδικού πολέμου (ακόμη και των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών για τον κάθε δρώντα), ωστόσο βρίσκουμε επίσης εννοιολογικές ομοιότητες που ενοποιούν τη στρατηγική υβριδικού πολέμου μη κρατικών δρώντων και κρατικών φορέων.

Εκτιμάται ότι το σημείο εκκίνησης πρέπει να είναι άσχετο ως προς το εάν ο δρών είναι κρατικός ή μη κρατικός φορέας. Ο υβριδικός πόλεμος γίνεται καλύτερα κατανοητός εστιάζοντας στα διάφορα χαρακτηριστικά των δυνατοτήτων και των τρωτών σημείων των στόχων (ευπαθειών), καθώς και στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται τα μέσα και με ποιες επιπτώσεις.

Το μοντέλο που αναπτύσσεται βασίζεται σε μια σειρά χαρακτηριστικών, όπως η ασύμμετρη και πολυτροπική προσβολή/παρεμβολή/παρέμβαση και σε διάφορους βαθμούς μοιράζεται μια αυξημένη έμφαση στη δημιουργικότητα, την ασάφεια και τα γνωστικά στοιχεία των διάφορων δρώντων.

Εξετάζονται συνολικά τέσσερις περιπτώσεις οι οποίες θεωρούνται αντιπροσωπευτικές και έχουν αντιμετωπιστεί ευρέως, ως υβριδικοί πόλεμοι. Υπάρχουν βέβαια και πολλές άλλες περιπτώσεις που θα μπορούσαν να δώσουν καίρια στοιχεία και να υποβοηθήσουν την ανάλυση μας, όμως εκφεύγουν της παρούσας εργασίας. Τέτοιες είναι, επί παραδείγματι, η εμπλοκή της Μ. Βρετανίας στη Μέση Ανατολή (Λόρενς της Αραβίας), η περίπτωση της Νικαράγουα, Ισραήλ -Χαμάς -Χεζμπολάχ, ΙΡΑ, ιός «Κοκκίνος Οκτώβρης», ιός «STUXNET» κ.α. Επιπλέον ενδιαφέρονσα θα ήταν και η

διερεύνηση των αναφορών για εμπλοκή δρώντων και στα Βαλκάνια όπως στις εκλογές της πρώην FYRoM, της Βοσνίας και άλλα⁶⁹.

Παραδείγματα και σύγκριση περιπτώσεων

Μελέτη περίπτωσης 1: ISIL και Συρία 2012-2014. Το γενικό πλαίσιο της περίπτωσης οριοθετείται στο ότι το ISIL ως ένας μη κρατικός δρών, την περίοδο 2012-2014 ακολουθώντας μια υβριδική προσέγγιση για την επίτευξη των πολιτικών στόχων του, εκμεταλλεύτηκε τις αναταραχές στο Ιράκ και τη Συρία για να δημιουργήσει μια εδαφική αλλά και πολιτική θέση στην περιοχή.

Οι λόγοι που αυτό κατέστη εφικτό ήταν καταρχήν ο πόλεμος στη Συρία και το κενό ισχύος που διαφάνηκε στη βορειοανατολική συμμαχία, όπως και στον έλεγχο του Ιράκ μετά την απομάκρυνση των Αμερικανών στρατιωτών επί προεδρίας Ομπάμα. Θετικά συνέβαλαν επίσης και οι υφιστάμενες θρησκευτικές και εθνοτικές διαιρέσεις. Τα μέσα που χρησιμοποίησε για να επιτύχει τους στόχους του ήταν η εγκατάσταση στρατοπέδων με μάχιμες μονάδες, η διεξαγωγή ανορθόδοξου πολέμου σε αστικό περιβάλλον, η τρομοκρατία, η επιλογή φυλών που θα τους βοηθούσε στο έργο τους, η εξόντωση των αντίπαλων φυλών και η στήριξη του Άσαντ.

Οι παραπάνω δράσεις είχαν σαν αποτέλεσμα την εγκαθίδρυση του «χαλιφάτου», την σημαντική αύξηση του αριθμού των ανδρών του και την διαφήμιση των επιτευγμάτων του στα κοινωνικά μέσα ενημέρωσης. Τα προηγούμενα φαίνονται αναλυτικά στον πίνακα 1.

⁶⁹ Την στιγμή που αυτή το κεφάλαιο αυτό βρισκόταν στο στάδιο τελικό της επεξεργασίας των στοιχείων του, την 21 13:00 Απριλίου 2018, πολλαπλές εκρήξεις στο Κολόμπο της Σρι Λάνκα φόνευσαν και τραυμάτισαν εκατοντάδες ανθρώπους. Τα πρώτα μέτρα της κυβέρνησης ήταν η σύγκλιση του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας, ο περιορισμός πρόσβασης των πολιτών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η απαγόρευση κυκλοφορίας. Καταδεικνύοντας ότι από την εκεί κυβέρνηση είχε γίνει κατανοητό ότι σήμερα η ευκολία της διάχυσης του φόβου και της διασποράς ψευδών ειδήσεων αποτελούν μηχανισμούς μόχλευσης, που αν δεν ελεγχθούν έγκαιρα μπορούν να οδηγήσουν σε μεγαλύτερες καταστροφές. Σχετικές ειδήσεις στο <https://www.crisismonitor.gr/2019/04/21/sto-cheilos-neoy-emfylioy-i-sri-lanka-meta-to-tromomparaz-me-toys-138-nekroys/> (πρόσβαση Απρίλιος 2019).

Πίνακας 1. Ταυτολογία 1: ISIL στη Συρία 2012-2014

ΜΕΣΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΑ						
ΠΟΛΙΤΙΚΑ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΑ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ	
Χειραγώγηση τοπικών πληθυσμών με τρομοκρατία και εξαγορά. Συμμαχίες με φίλια προσκείμενα φυλές. Εξόντωση αντίπαλων φυλών.	Έσοδα από δραστηριότητες λαθρεμπορίου, απαγωγών και αρπαγής περιουσιών.	Εκφοβισμός. Θρησκεία. Πολιτικό μήνυμα προς σουνιτικούς πληθυσμούς.	Χρήση ίντερνετ για διανομή διαταγών, ψυχολογικό επηρεασμό και πληροφοριακές επιχειρήσεις.	Αριστοτεχνική χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.	Ανορθόδοξος πόλεμος σε αστικό περιβάλλον. Τρομοκρατία. Ταχικινησία και απόκρυψη εντός αστικού, κυρίως, ιστού.	
ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΤΡΩΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΣΤΟΧΟΥ, ΠΟΥ ΕΚΜΕΤΑΛΕΥΤΗΚΑΝ						
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΕΣ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
Κενό ισχύος από την αποχώρηση των Αμερικανών στο Ιράκ. Κενό ισχύος στην βορειοανατολική συμμαχία	Αδυναμία ελέγχου πετρελαιοπηγών του Β. Ιράκ. - Αδυναμία Συρίας για έλεγχο οδικού δικτύου	- Θρησκευτικές και εθνοτικές διαιρέσεις	-Έλλειψη δυνατοτήτων κυβερνοπιθέσεων από Συρία και Ιράκ	-Αδυναμία επιχειρήσεων αντιπροπαγάνδας από Συρία και Ιράκ	-Αδυναμία Συριακού και Ιρακινού στρατού να ελέγξουν τα σύνορα. -Μειωμένο ηθικό Ιρακινού στρατού	-Εγκαθίδρυση του «χαλιφάτου». -Σοβαρός κλονισμός της περιφερικής ασφαλείας.

(Με σκιαγράφιση τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν και οι τρωτότητες που εκμεταλλεύθηκαν)

Μελέτη περίπτωσης 2: Ρωσία και Ουκρανία. Φάση 1^η. Η ουσία της περίπτωσης είναι ότι, η Ρωσία αναλαμβάνει δράση για την αποτροπή της οικονομικής και πολιτικής αφομοίωσης της Ουκρανίας, από την ΕΕ. Αυτή η μελέτη περίπτωσης υπογραμμίζει το παράδειγμα ενός κρατικού δρώντα ο οποίος κάνει χρήση με υβριδική προσέγγιση, οικονομικών και πολιτικών μέσων για να επιτύχει τους πολιτικούς στόχους του. Οι κρίσιμες αδυναμίες της Ουκρανίας τις οποίες εκμεταλλεύτηκε η Ρωσία ήταν η εξάρτηση της από το ρωσικό φυσικό αέριο, το χρέος της προς αυτή και όλα αυτά σε συνδυασμό με την κακή μακροοικονομική κατάστασή της. Έτσι η Ρωσία πίεσε τον πρόεδρο Γιανουκόβιτς να εγκαταλείψει τις διαπραγματεύσεις με την ΕΕ και επιπλέον την εκβίασε με την διαθεσιμότητα της προσφοράς σε αέριο. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν τον Νοέμβριο-Δεκέμβριο του 2013, να σταματήσουν οι διαπραγματεύσεις και να δημιουργηθεί μείζων πολιτική αστάθεια, κάτι που εκ των υστέρων φάνηκε ότι ήταν ο βασικός πολιτικός σκοπός της Ρωσίας.

Οι διαδηλώσεις ξεκίνησαν κατά τη διάρκεια της νύχτας της 21ης Νοεμβρίου 2013, όταν ξαφνικές ταραχές ξέσπασαν στην πρωτεύουσα της Ουκρανίας, αφού του η κυβέρνηση της χώρας έβαλε τέλος στις ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ύστερα από μερικές ημέρες διαδηλώσεων, σημαντικός αριθμός φοιτητών ήρθε να προστεθεί στις τάξεις των διαδηλωτών. Παρά το ανικανοποίητο αίτημα για επανέναρξη των ενταξιακών συνομιλιών μεταξύ Ουκρανίας-ΕΕ, το Euromaidan⁷⁰ (Ευρωπαϊκή Πλατεία) χαρακτηρίστηκε επανειλημμένα ως ένα γεγονός μείζονος πολιτικού συμβολισμού για την Ευρωπαϊκή Ένωση, κυρίως λόγω του ότι επρόκειτο για την μεγαλύτερη συγκέντρωση υπέρ της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ιστορία, κάτι που θα βοηθούσε στο να βελτιωθεί το πληγωμένο γόητρό της.

Οι διαδηλώσεις συνέχισαν να λαμβάνουν χώρα, παρά την ισχυρή παρουσία των αστυνομικών δυνάμεων, τις συχνά χαμηλές θερμοκρασίες, καθώς και τις χιονοπτώσεις. Η κλιμακωτά αυξανόμενη βία κατά το πρωινό της 30ης Νοεμβρίου από την πλευρά των κυβερνητικών δυνάμεων είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση της έντασης των κινητοποιήσεων και των διαδηλωτών, με πλήθος της τάξεως των 400.000–800.000 ατόμων να διαδηλώνει στο Κίεβο κατά τις εβδομάδες της 1ης και της 8ης Δεκεμβρίου. Στις εβδομάδες που ακολούθησαν, η προσέλευση των διαδηλωτών εκτινάχθηκε από τις 50.000 στις 200.000, ιδιαίτερα κατά τις οργανωμένες συγκεντρώσεις. Βίαιες συγκρούσεις έγιναν κατά την 1η Δεκεμβρίου και το διάστημα 19-21 Ιανουαρίου, ως απάντηση για την υπέρμετρη χρήση βίας από την πλευρά της αστυνομίας και την πολιτική καταστολής που ακολούθησε η Κυβέρνηση. Οι διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις αυτές είχαν αποκλειστικά στόχο το υπάρχον κυβερνητικό καθεστώς, χωρίς να έχει υπάρξει η παραμικρή ζημιά σε ιδιωτική περιουσία στην πόλη του Κιέβου σε διάστημα δύο μηνών λαϊκών κινητοποιήσεων, σε αντίθεση με ανάλογες περιπτώσεις σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη όπως η χώρα μας, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Ιταλία και η Γαλλία.

⁷⁰ Ο όρος "Euromaidan" χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά ως hashtag στο Twitter. Ένας λογαριασμός στο Twitter με την ονομασία Euromaidan δημιουργήθηκε κατά την πρώτη ημέρα των διαδηλώσεων. Σύντομα, έγινε ιδιαίτερα διαδεδομένος στα διεθνή ΜΜΕ. Αποτελείται από δύο λέξεις: Το "Euro" το οποίο αποτελεί συντομογραφία του Ευρώπη και το "maidan" το οποίο παραπέμπει στην Πλατεία Ανεξαρτησίας (η οποία είναι γνωστή ως «Μαϊντάν»), την κυριότερη πλατεία του Κιέβου, όπου οι διαδηλωτές βρίσκονται συγκεντρωμένοι.

Πολλά ακροδεξιά κόμματα κατέβηκαν στις διαδηλώσεις με σκοπό να εκμεταλλευτούν τις διαμαρτυρίες. Ο Δεξιός Τομέας αναδείχθηκε στη δύναμη που όρισε τους δρόμους του Κιέβου, οργανώνοντας τις ομάδες κρούσεις και λειτουργώντας ως ο στρατιωτικός βραχίονας του κόμματος Snoboda, της επίσημης Ουκρανικής ακροδεξιάς. Η ατζέντα του «Δεξιού Τομέα» ήταν ξεκάθαρα αντι-ρωσική. Στις 7 Φεβρουαρίου, ο ηγέτης του Δεξιού Τομέα, Ντιμίτρο Γιάρος, με συνέντευξή του στο αμερικανικό περιοδικό TIME, δήλωνε ότι το κίνημά του προετοιμάζεται για ένοπλη εξέγερση. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η μεγαλύτερη συμπαράσταση προς τους διαδηλωτές προερχόταν από το Κίεβο (ποσοστό περίπου 75%) και την Δυτική Ουκρανία (ποσοστό μεγαλύτερο του 80%). Ο πίνακας 2 δείχνει αναλυτικά τα παραπάνω.

Μελέτη περίπτωσης 3: Ρωσία και Ουκρανία. Φάση 2^η. Σε συνέχεια της παραπάνω κατάστασης, μετά την απομάκρυνση του Γιανουκόβιτς από την εξουσία και τις διαδηλώσεις του Euromaidan, η Ρωσία ως κρατικός δρώντας αναλαμβάνει υβριδική δράση που οδηγεί στην de facto προσάρτηση της Κριμαίας. Εκμεταλλευόμενη την πολιτική αναταραχή αναλαμβάνει κεκαλυμμένες στρατιωτικές ενέργειες στην Κριμαία, ψηφιακή προπαγάνδα και παραπληροφόρηση και τέλος προκαλεί τοπικό δημοψήφισμα και ακολουθεί η προσάρτηση της Κριμαίας και οι Συμφωνίες του Μινσκ.

Η όλη κρίση ξεκίνησε ως επακόλουθο της Ουκρανικής Επανάστασης του 2014, κατά την οποία ανατράπηκε η κυβέρνηση του προέδρου Γιανουκόβιτς, ενώ ο πρωθυπουργός Αζάροβ είχε παραιτηθεί ένα μήνα πιο πριν. Έγιναν διαδηλώσεις από ομάδες προσκείμενες προς τη Μόσχα που ήταν αντίθετες με τα γεγονότα στο Κίεβο και επιζητούσαν στενότερους δεσμούς ή την ενσωμάτωση στη Ρωσία και επιπρόσθετα την επέκταση της αυτονομίας ή την πιθανή ανεξαρτησία για την Κριμαία. Άλλες ομάδες, που αποτελούνται κυρίως από Τατάρους της Κριμαίας και τους Ουκρανούς, διαδήλωσαν υπέρ της επανάστασης. Το ρωσικό Κοινοβούλιο παραχώρησε στον πρόεδρο της Ρωσίας Βλαντιμίρ Πούτιν την εξουσία να χρησιμοποιήσει στρατιωτική βία στην Ουκρανία. Οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοί τους καταδίκασαν τη ρωσική εισβολή στην Κριμαία και ζήτησαν από τη Μόσχα να αποσύρει τις δυνάμεις της. Στις 6 Μαρτίου 2014 το Ανώτατο Συμβούλιο της Κριμαίας αποφάσισε να ζητήσει από τη Ρωσία την επανένωση, κάτι που εγκρίθηκε μετά το δημοψήφισμα στις 16 Μαρτίου 2014. Ωστόσο, η ουκρανική εθνική κυβέρνηση δεν αναγνωρίζει την ηγεσία του συμβουλίου και θεωρεί την πρωτοβουλία ως αντισυνταγματική.

Ποιο συγκεκριμένα, στις 27 Φεβρουαρίου ένοπλοι φορώντας μάσκες κατέλαβαν έναν μεγάλο αριθμό από εγκαταστάσεις στην Κριμαία, συμπεριλαμβανομένου του κτηρίου του Κοινοβουλίου και δύο αεροδρομίων. Επίσης, διέκοψαν όλες τις τηλεπικοινωνίες και τις διαδικτυακές υπηρεσίες μεταξύ της Κριμαίας και της υπόλοιπης Ουκρανίας. Όντας υπό πολιορκία, το Ανώτατο Συμβούλιο της Κριμαίας διέλυσε την κυβέρνηση της αυτόνομης δημοκρατίας και αντικατέστησε τον πρόεδρο του συμβουλίου υπουργών της Κριμαίας, Μοχλιόφ με τον Αξινόνοφ. Τα ρωσικά στρατεύματα που ήταν σταθμευμένα στην Κριμαία με βάση τη διμερή συμφωνία επαναδραστηριοποιήθηκαν και δύο σκάφη του Στόλου της Βαλτικής παραβίασαν τα ουκρανικά ύδατα.

Το Κίεβο κατηγόρησε τη Ρωσία για επέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα της Ουκρανίας, κάτι που η Ρωσία επίσημα αρνήθηκε. Την 1η Μαρτίου το ρωσικό Κοινοβούλιο παραχώρησε στον πρόεδρο της Ρωσίας Βλαντιμίρ Πούτιν την εξουσία να χρησιμοποιήσει στρατιωτική βία στην Ουκρανία, έπειτα από έκκληση για βοήθεια από το ρωσόφιλο ηγέτη της Κριμαίας, Αξιόνοφ. Την ίδια ημέρα με διάταγμα που υπέγραψε ο προσωρινός πρόεδρος της Ουκρανίας, Τουρτσίνοφ, ο διορισμός του Αξιόνοφ ως πρωθυπουργού της Κριμαίας κρίθηκε αντισυνταγματικός. Ορισμένες πηγές ισχυρίστηκαν ότι έγιναν λάθη κατά την ψηφοφορία για να αποφασιστεί η διεξαγωγή δημοψηφίσματος με θέμα την κυριαρχία και την κυβερνητική αλλαγή στην Κριμαία. Ο γενικός εισαγγελέας της Ουκρανίας σημείωσε ότι οποιοσδήποτε αποφάσεις του δημοψηφίσματος έρχονται σε αντίθεση με το Σύνταγμα της Ουκρανίας και της Κριμαίας.

Στις 2 Μαρτίου πληροφορίες έκαναν λόγο για πολλά στρατιωτικά τμήματα της Ουκρανίας να τελούν υπό κατάληψη ή επίθεση. Η Ουκρανία κηρύχθηκε πλήρως σε πολεμικό συναγερμό και σε ολόκληρη τη χώρα έγινε γενική επιστράτευση. Το Υπουργείο Αμύνης της Ουκρανίας ανακοίνωσε ότι υπήρξαν προσπάθειες εσφαλμένης πληροφόρησης που έκαναν λόγο για παράδοση του ουκρανικού στρατού της Κριμαίας, κάτι που χαρακτήρισαν αναληθές. Στις 2 Μαρτίου ο πρωθυπουργός της Ρωσίας Μεντβέντεφ κατήγγειλε την κυβέρνηση Γιατσενιούκ ως μη νόμιμη.

Στις 3 Μαρτίου δυνάμεις χωρίς διακριτικά, που πιστεύεται ότι ήταν Ρώσοι στρατιώτες, κατέλαβαν το λιμάνι Κριμ στο Κερτς, το οποίο χρησιμεύει ως πορθμείο στο λιμάνι Καυκάς της Ρωσίας. Το Ρωσικό Ναυτικό ξεκίνησε στρατιωτική άσκηση στο Καλίνινγκραντ στα σύνορα με τη Λιθουανία και την Πολωνία. Οι πρόεδροι της Λιθουανίας και της Πολωνίας ζήτησαν την εφαρμογή του Άρθρου 4 της συνθήκης του ΝΑΤΟ. Ο νεοδιορισθείς αρχηγός του ουκρανικού Ναυτικού, Ντένις Μπερεζόφσκι, ανακοίνωσε σε τηλεοπτική του δήλωση ότι αρνείται να υπακούσει στις διαταγές της κυβέρνησης του Κίεβου. Αντικαταστάθηκε από το Σέρχι Χάιντουκ. Η κυβέρνηση της Κριμαίας ανακοίνωσε τη σύσταση του δικού της υπουργείου Αμύνης. Σύμφωνα με Ουκρανούς αξιωματούχους, ουκρανικά στρατεύματα που ήταν σταθμευμένα στην Κριμαία παροτρύνθηκαν να παραδοθούν ως τις 4 Μαρτίου στις 05:00 (03:00 GMT) ειδάλλως θα αντιμετώπιζαν ένοπλη αντιπαράθεση, μέσω τελεσιγράφου από το διοικητή του ρωσικού στόλου της Μαύρης Θάλασσας, Αλεξάντερ Βίτκο. Ωστόσο, Ρώσοι αξιωματούχοι αρνήθηκαν το εν λόγω τελεσίγραφο και δεν ανακοινώθηκαν συγκρούσεις μετά τη λήξη της προθεσμίας.

Στις 5 Μαρτίου η κυβέρνηση της Κριμαίας ανακοίνωσε ότι περισσότεροι από 700 στρατιώτες και αξιωματικοί με έδρες τη Γιάλτα, τη Φεοντοσία και τη Φιολέντ αντιστοιχώς, προσχώρησαν στην κυβέρνηση της Κριμαίας, με το να κηρύξουν την ετοιμότητά τους να υπερασπιστούν την άμυνα του πληθυσμού της Κριμαίας. Το Κοινοβούλιο της Κριμαίας ψήφισε και ενέκρινε μια διακήρυξη ανεξαρτησίας της Αυτόνομης Δημοκρατίας της Κριμαίας και της Σεβαστούπολης από την Ουκρανία, με την ονομασία Δημοκρατία της Κριμαίας, με 78 ψήφους υπέρ επί συνόλου 100, στις 11 Μαρτίου. Στις 15 Απριλίου 2014 το ουκρανικό Κοινοβούλιο ενέκρινε τη διακήρυξη της χερσονήσου της Νότιας Κριμαίας ως εδάφους προσωρινά κατεχόμενου από τη Ρωσική Ομοσπονδία και επέβαλε ταξιδιωτικές κυρώσεις σε

Ουκρανούς που επισκέπτονται την Κριμαία. Δύο ημέρες μετά, στις 17 Απριλίου, ενώ στη Μαριούπολη γίνονταν μάχες με ρωσόφωνους, ο Ρώσος πρόεδρος Πούτιν σε ομιλία του στην τηλεόραση ανακοίνωσε τον διαχωρισμό της Κριμαία και την προσάρτησή της.

Ο **πίνακας 3**, δείχνει αναλυτικά τα παραπάνω.

Πίνακας 2. Ταυτολογία 2: Ρωσία στην Ουκρανία. Φάση 1η

ΜΕΣΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΑ						
ΠΟΛΙΤΙΚΑ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΑ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ	
Πολιτική πίεση στον Ουκρανό πρόεδρο Πολιτικός εκβιασμός για παροχή φυσικού αερίου εν μέσω χειμώνα	Οικονομικός εκβιασμός	Δημιουργία αισθήματος ανασφάλειας στους πολίτες της Ουκρανίας αλλά και της Ευρώπης με τη μη παροχή φυσικού αερίου.	-----	Χρήση twitter	-----	
ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΤΡΩΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΣΤΟΧΟΥ, ΠΟΥ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΤΗΚΑΝ						
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΕΣ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
Αδύναμο εσωτερικό πολιτικό μέτωπο Αναδυόμενη ακροδεξιά	Κακή δημοσιονομική και μακροοικονομική κατάσταση Ουκρανίας Μεγάλο χρέος προς την Ρωσία Πλήρης εξάρτηση από το φυσικό αέριο της Ρωσίας	Δυσανεμία πολιτών για το πολιτικό σύστημα	-----	Αδυναμία αντιπροπαγανδασ Ουκρανίας	-----	Παύση συνομιλιών με την ΕΕ

(Με σκιαγράφηση τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν και οι τρωτότητες που εκμεταλλεύθηκαν)

Πίνακας 3. Ταυτολογία 3: Ρωσία στην Ουκρανία. Φάση 2η

ΜΕΣΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΑ						
ΠΟΛΙΤΙΚΑ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΑ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ	
Πολιτικά εγκάθετη τοπική κυβέρνηση Πρόσχημα νομιμοποίησης	Οικονομικός αποκλεισμός Ουκρανικής κυβέρνησης	Εκμετάλλευση δυσaréσκειας πολιτών προς την κεντρική κυβέρνηση Εκμετάλλευση του αμφίρροπου ποσοστού εναντίωσης στις αναταραχές	Προσβολή κρίσιμων υποδομών	Ψηφιακή προπαγάνδα Παραπληροφόρηση	Κεκαλυμμένες επιχειρήσεις ειδικών δυνάμεων Κατάληψη κρίσιμων εγκαταστάσεων	
ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΤΡΩΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΣΤΟΧΟΥ, ΠΟΥ ΕΚΜΕΤΑΛΕΥΤΗΚΑΝ						
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΕΣ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
Αδύναμο εσωτερικό πολιτικό μέτωπο Αναδυόμενη ακροδεξιά	Κακή δημοσιονομική κατάσταση Εξάρτηση από το εξωτερικό	Αδύναμη κοινωνική συνοχή Υπαρξη ρωσικής μειονότητας στην Κριμαία	-Αδυναμία κυβερνοάμυνας και κυβερνοεπίθεσης	Αδυναμία αντιπροπαγάνδας και πληροφόρησης	Στρατιωτική υπεροπλία Ρωσίας Αδύναμη στρατηγική κινητικότητα Έλλειψη στρατηγικής φαντασίας	Προσάρτηση Κριμαίας Ισχυροποίηση θέσης Ρωσίας στο παγκόσμιο σύστημα Εξασφάλιση ευρωπαϊκής αγοράς φυσικού αερίου

(Με σκιαγράφηση τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν και οι τρωτότητες που εκμεταλλεύτηκαν)

Μελέτη περίπτωσης 4: Ο υβριδικός πόλεμος του Ιράν⁷¹ στη Συρία. Η τελευταία εξεταζόμενη περίπτωση είναι αυτή του υβριδικού πολέμου του Ιράν στη Συρία. Πραγματικά τα τελευταία χρόνια το Ιράν μετασχηματίζει τον στρατό του για να μπορεί να διεξάγει πόλεμο εκατοντάδες χιλιόμετρα από τα σύνορά του. Αυτή η ικανότητα, η οποία πολύ λίγες χώρες στον κόσμο έχουν, αν υλοποιηθεί στο σύνολο της θα αλλάξει θεμελιωδώς τις στρατηγικές ισορροπίες στη Μέση Ανατολή. Εκτιμάται ότι δεν είναι ένα μεταβατικό φαινόμενο. Οι Ιρανοί έχουν μεταφέρει στρατεύματα από το Ισλαμικό Επαναστατικό Στρατιωτικό Σώμα, στη Συρία και προτίθεται να συνεχίσει την πορεία ανάπτυξης μιας συμβατικής ικανότητας προβολής δυνάμεων. Επιπλέον, η συνεχιζόμενη εξέλιξη του ιρανικού υβριδικού μοντέλου πολέμου στη Συρία θα ενισχύσει την ικανότητά του να συμμετέχει στις εξελίξεις στη Μέση Ανατολή.

Η συμμετοχή του Ιράν στη συνεχιζόμενη σύγκρουση στη Συρία υπογραμμίζει παραδείγματα ενός κρατικού δρόμου ο οποίος όπως και στις πιο πάνω περιπτώσεις πετυχαίνει τους πολιτικούς του στόχους με υβριδικό πόλεμο.

Τα αδύναμα σημεία τα οποία εκμεταλλεύεται η στρατηγική του Ιράν είναι η βαθιά εθνοτική και σεκταριστική διαίρεση στη συριακή κοινωνία και η μειονεκτική θέση της αντιπολίτευσης σε στρατιωτικά μέσα (βαριά όπλα, διοίκηση και έλεγχο) και πληροφόρηση (κυβερνοχώρο). Έτσι χρησιμοποιεί στρατιωτική δράση μέσω τακτικών ενόπλων δυνάμεων, όπως το Σώμα της Φρουράς της Ισλαμικής Επαναστατικής, τη Χεζμπολάχ και άλλους ξένους σίιτες πολιτοφύλακες, βοηθά υλικά και οικονομικά το καθεστώς Άσαντ και ασκεί ψηφιακή προπαγάνδα και επιρροή μέσω δικτύων κληρικών. Τα παραπάνω έχουν σαν αποτέλεσμα την ισχυροποίηση του καθεστώτος Άσαντ, την αποθάρρυνση των δυτικών και των Αράβων να παρεμβαίνουν αποφασιστικά και την ριζοσπαστικοποίηση της σουνιτικής ένοπλης αντιπολίτευσης (θυγατρικές της ISIL και της Αλ Κάιντα). Ο πίνακας 4 αναλύει τα παραπάνω.

⁷¹ Μια ενδιαφέρουσα ανάλυση για την διαφαινόμενη πρόθεση μετασχηματισμού του στρατού του Ιράν, ώστε να διεξάγει επιχειρήσεις μακριά από τη χώρα του, είναι στο Bucala, P, « Iran's new way of war in Syria», αναφορά στο, Critical Threats Project of the American Enterprise Institute and the Institute for the Study of War, Φεβ 2017. Πρόσβαση στο, https://www.criticalthreats.org/wp-content/uploads/2017/02/Iran-New-Way-of-War-in-Syria_Final.pdf (ανάκτηση Μάρτιος 2019)

Πίνακας 4. Ταυτολογία 4: Ιράν στη Συρία

ΜΕΣΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΑ					
ΠΟΛΙΤΙΚΑ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΑ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ
Πολιτική υποστήριξη κάθε-στότος	Υλική και οικονομική βοήθεια προς το καθεστώς	Ψηφιακή προπαγάνδα και επιρροή μέσω δικτύων κληρικών	Ψηφιακή προπαγάνδα	Ψηφιακή προπαγάνδα και επιρροή μέσω δικτύων κληρικών	Δράση μέσω: Τακτικών ενόπλων δυνάμεων Χεζμπολάχ Πολιτοφυλακή

ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΤΡΩΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΣΤΟΧΟΥ, ΠΟΥ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΤΗΚΑΝ						
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΕΣ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
-----	-----	Βαθιά εθνοτική και σεκταριστική διαίρεση στη συριακή κοινωνία	-----	Αδυναμία αντιπολίτευσης σε πληροφόρηση (κυβερνοχώρος)	Αδυναμία αντιπολίτευσης σε στρατιωτικά μέσα (βαριά όπλα, διοίκηση και έλεγχο)	Ισχυροποίηση κάθε-στότος Ισχυροποίηση αντίπαλου πόλου προς το Ιράκ και το Ισραήλ Επέκταση στρατιωτικής επιρροής εκτός της επικράτειάς του

(Με σκιαγράφηση τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν και οι τρωτότητες που εκμεταλλεύτηκαν)

Κεφάλαιο 4

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Η αναδυόμενη ανάγκη για αμφισβήτηση της ορθόδοξης ανάλυσης και των προκαταλήψεων

Στην ανάλυση που προηγήθηκε, θα μπορούσε εύκολα να ειπωθεί ότι οι ΗΠΑ, το NATO, η ΕΕ και οι σύμμαχοί τους είχαν εισέλθει στον 21ο αιώνα γεμάτοι εμπιστοσύνη στη στρατιωτική και στρατηγική τους ικανότητα. Οι εκστρατείες της δεκαετίας του 1990 προσέφεραν ευκαιρίες για την εφαρμογή των αναδυόμενων τεχνολογιών που συνδέονται με την Επανάσταση στις Στρατιωτικές Υποθέσεις (RMA), τις βόμβες ακριβείας και την τεχνολογία της πληροφορίας και όντως φαίνεται να τους προσέδιδαν ποιοτικό πλεονέκτημα στις τότε συγκρούσεις. Ωστόσο οι αντίπαλοι τους προσπάθησαν να παρακάμψουν τα ισχυρά σημεία τους και να εκμεταλλευτούν τις αδυναμίες τους, ακολουθώντας την παράδοση και φαινομενικά αντιφατική λογική μιας στρατηγικής χαμηλού κόστους και διαφοροποίησης ως προς τις μεθόδους. Αντίθετα οι δυτικοί πραγματικά εγκλωβισμένοι στην δική τους έλλειψη προσαρμοστικότητας, εμμένοντας στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας και σε αυτό ο Strachan χαρακτήρισε ως «ιστορική αφέλεια»⁷² μάλλον καθυστέρησαν να αντιληφθούν τα σοβαρά αποτελέσματα του υβριδισμού.

Σε ότι αφορά τις ΗΠΑ ειδικότερα, δύο δεκαετίες μετά τον πόλεμο στο Αφγανιστάν, οι περιορισμοί της στρατιωτικής δύναμης ή μάλλον σωστότερα της στρατιωτικής αποτελεσματικότητας στο να επιβάλει πολιτικές, έγιναν σαφείς. Έτσι, αντί να ορίσουν τον πόλεμο ως προς τους όρους τους, αιφνιδιάστηκαν από την προσαρμογή των αντιπάλων τους και μόλις πρόσφατα έφτασαν να κατανοούν τη φύση και τον σκοπό των σύγχρονων και μελλοντικών συγκρούσεων. Η ανησυχία δεν έγκειται στην έλλειψη υλικών πόρων ή τεχνολογίας, αλλά μάλλον στην αποδεδειγμένη πλέον αδυναμία στο Ιράκ, το Αφγανιστάν, τη Λιβύη, τη Συρία και την ανατολική Ευρώπη, για την εφαρμογή στρατιωτικών δυνατοτήτων παράλληλα με άλλα μέσα εθνικής ισχύος, για την πραγματοποίηση επιθυμητών πολιτικών αλλαγών. Η δυσκολία αυτή η οποία δεν είναι μόνο δυσκολία των ΗΠΑ αλλά όλων των δυτικών κρατών, έχει οδηγήσει στην εμφάνιση νέων, αλλά όχι τόσο καινούργιων όρων, για να περιγράψει τις σύγχρονες πραγματικότητες. Ξεκινώντας από την επανεξέταση της κακώς καθορισμένης σχέσης της τρομοκρατίας και της αντιτρομοκρατίας, με την εξέγερση και την αντεπανάσταση, η συζήτηση έφτασε στις υβριδικές απειλές και τις επιχειρήσεις στη «γκρίζα ζώνη» .

Πραγματικά αν προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε τη θέση των δυτικών στα παραπάνω θέματα, πέρα από τις ακαδημαϊκές και στρατιωτικές προσεγγίσεις, δεν μπορούμε να πούμε με ασφάλεια ότι οι ηγεσίες τους έχουν λάβει σαφή θέση (όπως επί παραδείγματι ο Ρώσος Αρχηγός Στρατού ή η ΕΕ πιο πρόσφατα). Φαίνεται γενικά ότι οι πολιτικές και στρατιωτικές ελίτ, δεν επιθυμούν να βγουν από τη ζώνη της άνεσής τους και να αμφισβητήσουν τις προκαταλήψεις τους. Αυτό βέβαια μπορεί να μην είναι

⁷² Strachan. H, The Changing Character of War, ο.π. σελ.18.

ακριβές στο σημείο που πραγματικά δεν επιθυμούν να πάρουν θέση σε κάτι που αυτές εφαρμόζουν εδώ και πολλά χρόνια. Η Νικαράγουα της οποίας μια μικρή αναφορά προηγήθηκε δεν αναφέρθηκε τυχαία αφού αποτελεί μια απόδειξη στο ότι στη σύγχρονη, τουλάχιστον, εποχή συνδυασμός κεκαλυμμένων επιχειρήσεων εφαρμόστηκε για την επίτευξη πολιτικών σκοπών. Αυτό βέβαια δεν αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο των ΗΠΑ καθόσον η βιβλιογραφία καταδεικνύει ότι ο υβριδισμός υπήρχε και θα υπάρχει σαν μέσο «μόχλευσης» πολιτικών προσπαθειών . Αυτό που δεν υπήρχε ήταν ένα NATO που επανεστιάζει στην αρχική του αποστολή και μια Ευρώπη που αναζητά ταυτότητα.

Επίσης, δεν είναι τυχαίο το ότι, οι χώρες της ανατολικής Ευρώπης ασχολούνται έντονα με τον υβριδισμό. Η απάντηση έρχεται αβίαστα. Διότι απειλούνται από τη Ρωσία. Ο αντίλογος όμως είναι, ότι επίσης αναζητούν εθνικό προσανατολισμό και συσπείρωση μετά από δεκαετίες καταπατισμένης εθνικής ταυτότητας, λόγω της σοβιετικής επιρροής. Έτσι η απειλή επαναπροσδιορίζει και ισχυροποιεί την ταυτότητα αυτή, αφού ο εχθρός είναι «προ των πυλών». Σε κάθε περίπτωση όμως, η εισαγωγή νέων όρων (βλέπε υβριδισμός), για οποιονδήποτε λόγο και αν προέκυψε, είναι αλήθεια ότι αντιπροσωπεύει μια αναγκη για επεξήγηση πραγματικών γεγονότων για τα οποία δεν υφίσταται ένα αναλυτικό πλαίσιο περιγραφής. Έτσι η προσθήκη του νέου όρου «υβριδισμός» υποδηλώνει κατά κάποιο τρόπο και την ανεπάρκεια του αρχικού λεξιλογίου σε ακαδημαϊκό και στρατιωτικό επίπεδο και έρχεται να την συμπληρώσει.

Επιπλέον, κάποια στιγμή ίσως να είναι απαραίτητο να αμφισβητηθούν συνολικά οι βασικές υποθέσεις της κατανόησης του πολέμου, ήτοι, ο χαρακτήρας, η έκφραση και ο σκοπός του, αλλά μάλλον δεν είναι ακόμη καιρός. Αυτή, η μελέτη του σύγχρονου πολέμου πρέπει να λειτουργεί με βάση τα νέα θεωρητικά εμπόδια και τεκμήρια, τα οποία συνιστούν μια αναδυόμενη πηγή αναλυτικών δεδομένων με πραγματικές όμως επιπτώσεις στον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζεται και υλοποιείται η πολιτική. Η εκτίμηση, αυτής της ανάλυσης, είναι ότι, εάν τα δυτικά κράτη δεν υιοθετήσουν έναν πιο πολιτικά και στρατηγικά ολοκληρωμένο τρόπο κατανόησης της οργανωμένης βίας, σε μελλοντικούς πολέμους θα επαναλάβουν τα λάθη των πρόσφατων εκστρατειών. Επίσης, οι νέες μορφές οργανωμένης βίας και ιδιαίτερα αυτής που υπονοείται, λειτουργεί ως εξαναγκασμός και προέρχεται από παρεμβάσεις ή παρεμβολές και που επιπλέον δεν είναι εύκολο να χαρακτηριστεί ως επιθετικότητα, καθιστούν την έννοια της αποτροπής με την κλασική της μορφή, αναχρονιστική. Επομένως, νέες μορφές αποτροπής πρέπει να αναζητηθούν, αρχικά ως θεωρητική απαίτηση και κατόπιν ως εφαρμογές αντιμετώπισης των υβριδικών και όχι μόνο, απειλών.

Φυσικά, η απάντηση σε βαθιά ριζωμένα πολιτικά προβλήματα δεν μπορεί να είναι παρά πολιτική. Επομένως ο πόλεμος μόνο κατά ένα μέρος είναι αποτελεσματικό (πολιτικό) εργαλείο, δηλαδή τόσο – όσο θα επιβάλλει και διατηρεί τους οποίους πολιτικούς ΑΝΣΚ. Κατά το μέρος αυτό, ο υβριδικός πόλεμος ή απειλές, έχουν σαν πολιτικό σκοπό την αναταραχή και την ανατροπή του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος εκ των έσω. Έχουν σαν αποφασιστικά σημεία τις πολιτικές και κοινωνικές δομές,

οι οποίες όσο πιο αδύνατες, τόσο πιο ευπαθείς είναι.⁷³ Είναι κατά ένα τρόπο ένας πόλεμος πολιτικού επηρεασμού και χειραγώγησης και για αυτό το λόγο χρησιμοποιεί όλα τα μέσα που μπορούν να επιφέρουν πολιτική και κοινωνική κινητοποίηση. Έτσι ο σχεδιαστής της στρατηγικής του υβριδικού πολέμου αναζητεί κρίσιμες τρωτότητες σε αυτές ακριβώς τις πολιτικές και κοινωνικές δομές. Ο υβριδικός πόλεμος, λοιπόν, έρχεται και σχεδιάζεται με αυτή νέα μορφή στρατηγικής, μιας στρατηγικής διαφοροποίησης και χαμηλού κόστους. Αυτές οι στρατηγικές στην επιστήμη της διοίκησης οργανισμών, ονομάζονται όχι τυχαία υβριδικές στρατηγικές.

Αναφορικά με την έννοια «πολιτική» πρέπει σίγουρα να σημειωθεί ότι αυτή κατανοείται διαφορετικά ανά την υφήλιο. Οι πολιτικές δομές, αναπτυσσόμενες ταυτόχρονα με τις αντίστοιχες κοινωνικές, ουσιαστικά έρχονται να υποστηρίξουν τις ανάγκες της ομάδας – κοινωνίας. Ωστόσο, παραμένουν στάσιμες ή αναπτύσσονται, όσο στάσιμες ή μεταβαλλόμενες είναι αυτές οι ανάγκες. Τα τελευταία αναφέρονται καθόσον η εργασία αυτή υποστηρίζει ότι τα κέντρα βάρους του υβριδικού πολέμου σε επίπεδο πολιτικής είναι αυτές ακριβώς οι κοινωνικές ανάγκες.

Ο Clausewitz δηλώνει ότι ο πόλεμος είναι «η συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα», κάτι που συχνά ερμηνεύεται ως μια ξεχωριστή στιγμή όπου σταματά η πολιτική και διπλωματική δραστηριότητα και αρχίζουν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις. Στην πραγματικότητα όμως, ο πόλεμος και όχι μόνο ο υβριδικός, ποτέ δεν είναι τόσο ξεκάθαρα οριοθετημένος. Ο πολύς λόγος που έχει γίνει για την «γκρίζα ζώνη», εκτιμάται ότι έχει βάση και μάλιστα πολύ σοβαρή και επομένως προτείνεται και στην χώρα μας να γίνουν σοβαρές μελέτες επί τούτου. Πραγματικά, αυτή η εργασία έχει υποστηρίξει σε αρκετά σημεία ότι το βασικότερο στοιχείο της στρατηγικής έναντι του υβριδικού πολέμου είναι η αποσαφήνιση της κατάστασης, δηλαδή το «ξεκαθάρισμα» της «ομίχλης της γκρίζας ζώνης». Αυτό, εκτός από την μετατόπιση του πλεονεκτήματος στον αμυνόμενο, αφού πλέον θα κυριαρχεί στις αποφάσεις, θα δώσει το απαραίτητο διεθνές νομικό έρεισμα για αντίδραση⁷⁴. Το προηγούμενο περιγράφεται πολύ ωραία στην αμερικανική στρατιωτική βιβλιογραφία, ως «αλλαγή του χαρακτήρα της σύγκρουσης με μεταβατικές επιχειρήσεις»⁷⁵.

⁷³ Η άποψή μου είναι ότι ο καθορισμός των «εθνικών τρωτών σημείων» και επακόλουθα ο προσδιορισμός των «εθνικών ευπαθειών» είναι το πρώτο βήμα της σχεδίασης μιας εθνικής στρατηγικής για τις υβριδικές απειλές. Και αυτό το υποστηρίζω γιατί σε αντίθεση με την έναρξη σχεδίασης οποιασδήποτε άλλης στρατηγικής η οποία ξεκινά με τον προσδιορισμό της απειλής, στον υβριδισμό αυτό δεν είναι δυνατό. Έτσι προσδιορίζοντας τις τρωτότητες και κατανοώντας τις αδυναμίες του, ένα έθνος μπορεί να σχεδιάσει πως θα χρησιμοποιήσει τις δυνατότητές του και θα εκμεταλλευτεί ευκαιρίες για να αντιμετωπίσει τις οποίες απροσδιόριστες απειλές. Η προσέγγιση αυτή μπορεί να φαίνεται απλοϊκή στην αναφορά της, στην πραγματικότητα όμως είναι ιδιαίτερα δύσκολη στην εφαρμογή, καθόσον η τελική μορφή της αντί-υβριδικής στρατηγικής θα πρέπει να είναι καινοτόμα και χαμηλού κόστους, οπότε υβριδική (sic). Επομένως αυτή η τύπου SWOT Analysis, θα πρέπει να έχουμε κατά νου ότι το πιθανότερο είναι να μας οδηγήσει σε μια στρατηγική στην πράξη της οποίας το επιχειρησιακό και τακτικό αποτέλεσμα μάλλον θα είναι υβριδικές επιθέσεις στις εθνικές ή άλλες ευπάθειες του αντιπάλου.

⁷⁴ Της αντίδρασής μας θα πρέπει να προηγείται αποτροπή βασισμένη στο φόβο των αντιπάλων ακόμη και στο έδαφος του υβριδικά επιτιθέμενου. Θα πρέπει να επιδιώκεται ώστε ο δυνητικά επιτιθέμενος να διακατέχεται ανά πασα στιγμή από αυτό που αναφέρθηκε προηγούμενα ως «δύλλημα του κατακτητή».

⁷⁵ TC 7-100, Hybrid Threats, US ARMY, σελ 4-1 έως 4-4.

Κλείνοντας την ενότητα, γνωρίζουμε ότι οι στόχοι του πολέμου είναι πάντα πολιτικοί και η χρήση βίας δεν περιορίζεται στις συμβατικές μάχες. Αν και ο υβριδικός πόλεμος αντιπροσωπεύει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα, συμπεριλαμβανόμενης της επιθυμίας των δρώντων να χρησιμοποιήσουν όλα τα δυνατά μέσα για την επίτευξη των στόχων τους, ωστόσο η φύση του εξελίσσεται. Ο υβριδικός πόλεμος δεν ορίζεται μόνο, από την οποιαδήποτε νέα τεχνολογία ή ικανότητα σε κάποιο τομέα, αλλά προσφέρει ένα φάσμα τρόπων και μέσων για να επιτευχθεί ένα αποτέλεσμα και ως εκ τούτου να συμβάλει στους επιχειρησιακούς και στρατηγικούς στόχους ενός δρώντα. Το συνολικό συμπέρασμα είναι ότι, ο υβριδικός πόλεμος ως συνδυασμένος και κεκαλυμμένος τρόπος επίθεσης, καταστρέφει τους καθιερωμένους κανόνες, τα κατώτατα όρια ανοχής και τα πρότυπα και αυτό αμφισβητεί την όποια ηγεμονία ή αυθεντία. Έτσι, για την κατανόησή του και ακόμη πιο πολύ για την αντιμετώπιση ή πιο τολμηρά την εφαρμογή του, πρέπει να αμφισβητήσουμε την μέχρι τώρα ορθόδοξη ανάλυση και το κυριότερο τις προκαταλήψεις μας⁷⁶. Το τελευταίο, δε, πρέπει να μας προβληματίσει ιδιαίτερα ως χώρα.

Το σύνδρομο του βραστού βάτραχου και η Ελλάδα

Η παρούσα εργασία έχει υποστηρίξει ότι, ο υβριδικός πόλεμος είναι η συγχρονισμένη εφαρμογή πολιτικών, οικονομικών, πληροφοριακών, κοινωνικών και στρατιωτικών δυνατοτήτων (για την επίτευξη πολιτικών στόχων) με τρόπο που να ελαχιστοποιούνται οι κίνδυνοι που συνοδεύουν τον συμβατικό πόλεμο. Ωστόσο, πολύ συχνά μελέτες, όπως και η παρούσα, εντοπίζουν την έλλειψη αποτελεσματικών αντιμέτρων, υποστηρίζοντας ότι τα δυτικά κράτη εγκλωβισμένα σε νομικούς και δεοντολογικούς περιορισμούς καθίστανται σχεδόν αδύναμα να ελέγξουν τις υβριδικές απειλές. Αυτό όμως που πραγματικά καθιστά δύσκολη την αντίδραση είναι η συγκεκριμένη φύση τους. Και αυτό γιατί δεν γίνονται αντιληπτές, καθόσον οι παραδοσιακοί ενδείκτες επιθέσεως δεν λειτουργούν για τους παραπάνω τομείς. Επομένως ένα «κράτος-στόχος» μπορεί να δέχεται εξαναγκασμούς με τη μορφή επιθέσεων, παρεμβάσεων ή παρεμβολών στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πληροφοριακό τομέα και να μην το αντιλαμβάνεται. Ακόμη χειρότερα όταν οι επιδράσεις αυτές γίνονται συνήθεια και θεωρούνται ως φυσιολογικές.

Το προηγούμενο φαινόμενο εξηγείται από την κοινωνική ψυχολογία με την ακόλουθη αλληγορία. Η αλληγορία αυτή προερχόμενη από πειράματα το 19ο αιώνα, χρησιμοποιείται συχνά στα οικονομικά, τις επιχειρήσεις και το μάρκετινγκ για να επισημάνει ότι μια αλλαγή προκειμένου να είναι επιτυχής πρέπει να εισέρχεται βαθμιαία. Είναι γνωστή και ως «σύνδρομο του βραστού βατράχου». Έτσι αν βάλεις έναν βάτραχο σε μια κατσαρόλα με βραστό νερό θα βγει αμέσως. Αν όμως τον βάλεις σε μια κατσαρόλα γεμάτη με χλιαρό νερό που θερμαίνεται σταδιακά, ο βάτραχος θα

⁷⁶ Βλ. Paul C, «Confessions of a Hybrid Warfare Skeptic: What Might Really Be Interesting but Hidden Within the Various Conceptions of Gray Zone Conflict, Ambiguous Warfare, Political Warfare, and Their ilk», Small Wars Journal, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/confessions-of-a-hybrid-warfare-skeptic> (ανάκτηση Μάρτιος 2019). Σε κάποιο σημείο γραφεί συγκεκριμένα: «...χάνουμε γιατί δεν παίζουμε το σωστό παιχνίδι. Η πιο έντονη (και υποσυνείδητη) μορφή ανταγωνισμού υπερισχύει και οι αντιλήψεις και οι προσδοκίες μας δεν ταιριάζουν με ό, τι συμβαίνει στην πραγματικότητα.»

παραμένει στο νερό και θα βράσει μέχρι θανάτου. Το σύνδρομο αυτό σκιαγραφεί επίσης μια πτυχή της ανθρώπινης ψυχολογίας. Ότι δηλαδή, τείνουμε να δεχόμαστε πράγματα που μας διαφεύγει ότι μας επηρεάζουν αργά αλλά σταθερά, ακόμα και όταν αναλάβουν πλήρως τον έλεγχο της ζωής μας. Έτσι μια μέρα ξυπνάμε και βρισκόμαστε σε βραστό νερό. Και τέτοια είναι η φύση της μετάβασης από την ειρήνη στον υβριδικό πόλεμο⁷⁷.

Ο υβριδικός πόλεμος μπορεί να αντανακλά σε κάποιο βαθμό νέες ευκαιρίες, τόσο σε στρατηγικό όσο και σε επιχειρησιακό επίπεδο, ωστόσο αντικατοπτρίζει και τη σκόπιμη επιλογή ενός κρατικού ή μη κρατικού παράγοντα να εκμεταλλευτεί τις επιλογές της ασυμμετρίας, του περιορισμένου πολέμου ή των αντισυμβατικών μέσων, με τρόπο ώστε να μην γίνεται αντιληπτός. Ο συγχρονισμός των αποτελεσμάτων, συμβατικών και υβριδικών, είναι επίσης πολύ είναι σημαντικός και ακόμη πιο πολύ όταν γίνεται σταδιακά. Έτσι, σε μια υβριδική εκστρατεία, οι παραδοσιακές στρατιωτικές δυνάμεις έχουν ένα ρόλο που μπορεί να είναι σημαντικός, αλλά που μπορεί επίσης να μην είναι εμφανής, αδρανοποιώντας τους ενδείκτες επίθεσης παρέχοντας έτσι επαρκή χρόνο για να δημιουργηθεί το απαιτούμενο αποτέλεσμα. Επομένως πρέπει να έχουμε κατά νου ότι, η πιθανή απειλή της στρατιωτικής δύναμης μπορεί να είναι μια σημαντική συνιστώσα, αλλά οι συμβατικοί στρατιωτικοί σχηματισμοί είναι πιθανό, να είναι το λιγότερο σημαντικό στοιχείο μιας υβριδικής εκστρατείας. Ως εκ τούτου οι σύγχρονοι στρατοί και μεταξύ αυτών και ο Ελληνικός, συνυπολογίζοντας όλα τα παραπάνω, οφείλουν να ισορροπούν την ανάπτυξη των δυνατοτήτων τους, ανάμεσα στις πραγματικές πολιτικές ανάγκες και τις πραγματικές απειλές. Αυτές δε οι απειλές πρέπει να τοποθετηθούν σε ένα νέο αντιληπτικό πλαίσιο μακριά από προκαταλήψεις και στερεότυπα. Έτσι οι νέες δυνατότητες πρέπει να περιλαμβάνουν τις κατάλληλα προσαρμοσμένες ένοπλες δυνάμεις, με το κατάλληλα καταρτισμένο προσωπικό.

Αυτό όμως, που περιέργως είναι απών από την πλειονότητα της βιβλιογραφίας σχετικά με τον υβριδικό πόλεμο, είναι η στρατηγική. Μια στρατηγική προσέγγιση του αντιυβριδικού πολέμου προσφέρει μεγαλύτερη σαφήνεια απ' ό,τι οι προσπάθειες αντιμετώπισης καθενός από τους συνδυασμούς τρόπων και μέσων με τα οποία διεξάγεται, όπως αυτά πολύ εύκολα μπορούν να εξαχθούν από τα παραδείγματα που αναφέρονται στο βιβλίο. Για την Ελλάδα, η αποτροπή είναι προφανώς μια επιλογή προσέγγισης, αλλά δεν είναι σε καμία περίπτωση η μόνη. Μια στρατιωτική στρατηγική προσέγγιση, που δεν περιλαμβάνει μόνο μια καθαρά στρατιωτική τακτική, προσφέρει πολύ περισσότερες ευκαιρίες για την αντιμετώπιση και γιατί όχι για την εκτέλεση

⁷⁷ Η αναγωγή της θεωρίας αυτής στις διεθνείς σχέσεις και σε συνδυασμό με τις στρατηγικές «κατευνασμού», νομίζω ότι παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα. Για μια κατανόηση του «συνδρόμου του βραστού βατράχου» και τους μηχανισμούς της «ολισθηρής πλαγίας» βλ. Dill, D., «The Boiled Frog Syndrome: Or How You Can Behave Unethically Without Realizing It», The Atlantic, 21 Ιουλ 2009, πρόσβαση στο, http://dianadill.org/doc/slipperry_slope.pdf (ανάκτηση Φεβ 2019) και αντίστοιχα, Volokh, E., (2003). «The Mechanisms of the Slippery Slope»(PDF). Harvard Law Review, Vol. 116, No. 4. 116 (4): 1026–1137, πρόσβαση στο <http://www2.law.ucla.edu/volokh /slipperry.pdf> (ανάκτηση Μάρτιος 2019).

υβριδικών επιχειρήσεων. Επίσης καθιστά πολύ πιο εμφανή την απαίτηση για πολλαπλές γραμμές επιχειρήσεων. Έτσι, οι πολιτικές, διπλωματικές, κοινωνικές, οικονομικές και πληροφοριακές επιχειρήσεις θα πρέπει να είναι εξίσου βαρύνουσας σημασίας με τις στρατιωτικές. Συνεπώς η σχεδίαση πρέπει, είτε να συμπεριλάβει ένα πλήρες φάσμα απαντήσεων ακόμη και ίδιας μορφής, είτε να είναι τόσο αποτελεσματική και συντριπτική που οι υβριδικές μέθοδοι να εγκαταλείπονται από έναν εχθρό ως αναποτελεσματικές .

Παρόμοια με τα προηγούμενα, από πολλούς αναλυτές υποστηρίζεται ότι αποκλειστικά και μόνο οι πολιτικές δράσεις είναι αυτές που καθορίζουν τη νίκη και όχι η στρατιωτική απόδοση. Αυτό όμως είναι μια πραγματικότητα τόσο αληθινή όσο και οι πόλεμοι που κερδήθηκαν χωρίς την παρουσία στρατιωτών, έστω και πράσινων (sic). Κατά την εκτίμησή μου, αυτό που έχει να κάνει με τον εξαναγκασμό του υβριδικού πολέμου, όπως και σε κάθε πόλεμο, είναι ο φόβος. Και φόβος, χωρίς τον φόβο του θανάτου που θα προέρθει από βόμβες ή σφαίρες στρατιωτών ή «τρομοκρατών» είναι διαχειρίσιμος. Έτσι ο υβριδικός πόλεμος επιζητά την διάχυση του φόβου ως πολλαπλασιαστή της ισχύος που προβάλλει. Η καταπολέμηση, λοιπόν του φόβου είναι καίριας σημασίας στο χτίσιμο της αντιυβριδικής στρατηγικής.

Σε ότι αφορά στο επίπεδο υψηλής στρατηγικής, ο σημερινός χαρακτήρας του πολέμου δηλαδή ο μη ολοκληρωτικός Κλαουζεβιτσικός πόλεμος, φαίνεται να διαβρώνει ή αλλιώς να υπονομεύει τους καθιερωμένους κανόνες, τα όρια και τα πρότυπα στις διεθνείς σχέσεις. Η υβριδικότητα είναι εν τέλει μια προσπάθεια να υπονομεύσει την πολιτική εξουσία εξ αρχής και όχι ως συνέπεια μακροχρόνιων στρατιωτικών επιχειρήσεων. Στη διπλωματία, είναι η προσπάθεια να διαλύσει τους συμμάχους και τους εταίρους. Στην κοινωνική σφαίρα, είναι μια προσπάθεια να χρησιμοποιηθούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης για να αποθαρρύνουν, να προκαλέσουν αμφιβολίες ή να μπερδέψουν. Στον οικονομικό τομέα, μπορεί να περιλαμβάνει κυρώσεις, την αγορά περιουσιακών στοιχείων, την αγορά πόρων και την παρέμβαση στις τιμές. Η στρατιωτική εκδήλωση υβριδισμού (ίσως η πιο εμφανής) μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση στρατηγικών όπως δολοφονία, δολιοφθορά, αποτροπή ή εξαναγκασμό (συμπεριλαμβανομένων των υπερπτήσεων του εθνικού εναέριου χώρου), τη χρήση αντιπροσώπων και την τρομοκρατία. Παρόλα τα πιο πάνω όμως τα οποία εξετάζονται και δίνουν έννοια στον υβριδικό πόλεμο, εκείνο στο οποίο πρέπει επιπλέον να δοθεί προσοχή σε στρατιωτικό επίπεδο αλλά και ερευνητικά είναι αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «πόλεμος με υποκατάστατα». Μπορεί η συζήτηση να είναι στα αρχικά στάδια και να αφορά το τι πραγματικά συνέβη «με τους αντιπροσώπους» στους πολέμους του Αφγανιστάν και Ιράκ, ωστόσο εκτιμάται ότι «η υποκατάσταση» θα μας απασχολεί όλο και πιο έντονα στο μέλλον και ιδιαίτερα, όπως έχει προαναφερθεί όσο ο άνθρωπος θα μειώνει τη φυσική συμμετοχή του στα μέσα διεξαγωγής του πολέμου και αντίστοιχα η τεχνητή νοημοσύνη θα την αυξάνει. Η πεποίθησή μου είναι ότι δεν ανάγεται στη σφαίρα της φαντασίας, σε κάποια στιγμή στο μέλλον η συζήτηση να έχει μετατοπιστεί από τον υβριδικό πόλεμο σε αυτό που θα ονομάσουμε «πόλεμος χωρίς ανθρώπους»(sic). Έτσι μπορεί να ακούγεται ακραίο, αλλά από τώρα πρέπει να υλοποιηθούν πολιτικές για την ανάπτυξη εγχώριας μικρο και νάνο

-τεχνολογίας καθώς επίσης και νευροεπιστημών, για αμυντικούς χερσαίους, ναυτικούς και αεροδιαστημικούς σκοπούς.

Με βάση τα παραπάνω, μπορεί να διαμορφωθεί μια «αντεστραμμένη», προς στον αντίπαλο, στρατηγική με τους ακόλουθους τρόπους:

- στην φυσική/υλική σφαίρα μπορεί να υπάρξουν αποδιοργανωτικά μέτρα και ανάπτυξη κατάλληλων εργαλείων και δυνάμεων για την αποτροπή
- υπεροχή στην κατανόηση της κατάστασης μέσω μιας ευφυούς υπηρεσίας πληροφοριών, επιτήρησης και αναγνώρισης
- στον ψυχολογικό και γνωστικό τομέα έμφαση στην ενδυνάμωση της εμπιστοσύνης με τους εταίρους
- καθιέρωση σαφών γραμμών στη διπλωματία
- έκθεση της προπαγάνδας και της υποκρισίας του αντιπάλου, με αποτέλεσμα να διαψεύδουν διαρκώς τα αφηγήματά του
- καλά προετοιμασμένες λειτουργίες πληροφόρησης, βασισμένες σε γρήγορους, προγραμματισμένους, μαζικούς και πολλαπλούς άξονες.

Κλείνοντας, πρέπει να αναφερθεί ότι μπορεί στη χώρα μας να έχει ξεκινήσει δειλά - δειλά η συζήτηση για τον μετασχηματισμό του πολέμου, όμως είναι αναγκαίο να αρχίσει και η συζήτηση για τον μετασχηματισμό της αποτροπής⁷⁸. Σε κάθε περίπτωση όμως, είναι αδικαιολόγητο να αφεθούμε σε μια ζώνη άνεσης και να καταληφθούμε από το «σύνδρομο του βραστόυ βατράχου».

⁷⁸ Εδώ τίθεται το απολύτως σύγχρονο θέμα, αυτό της παρακμής της αποτροπής. Όλο και πιο συχνά υποστηρίζεται ότι οι παγκόσμιες και περιφερικές συνθήκες, αυτό που εξετάζουμε τώρα, ήτοι ο υβριδισμός, αλλά και η όλο και πιο πολύ προσωποπαγείς πολιτικές ηγεσίες, θέτουν εν αμφιβόλω τις παραδοσιακές αντιλήψεις για την αποτελεσματικότητα της αποτροπής. Και αυτό δεν έχει να κάνει μόνο με τις «υπερδυνάμεις». Κατά την άποψή μου, αυτοί που πρώτα πρέπει να επανεξετάσουν την αποτελεσματικότητα της αποτροπής, όπως εφαρμόζεται τώρα σε περιφερικό επίπεδο είμαστε εμείς και το Ισραήλ. Και αυτό όχι κυρίως γιατί δεν είναι ή δεν είναι τόρα αποτελεσματική η αποτροπή, αλλά διευρωτώμενοι για το μέλλον. Οικονομικές ανισορροπίες, πολιτικές αστάθειες, κλωνισμός ηγεμονιών και κυρίως νέοι τρόποι πολέμου και οπτικά συστήματα (χωρίς την παρουσία ανθρώπων) κινδυνεύουν να καθορίσουν μια νέα κατάσταση που η αποτροπή μέσω άρνησης ή μέσω αντιπόνων δεν θα έχει καμία έννοια, για τον απλούστατο λόγο ότι δεν θα υφίσταται κόστος ανθρώπινων απωλειών. Το αν θα υφίσταται άλλου είδους κόστος, όπως για παράδειγμα φόβου ή διαταραχής (οικονομικής, κοινωνικής πολιτικής) είναι αυτό ακριβώς που όπως προανέφερα πρέπει να συζητηθεί. Βλ. σχετ. Krepinevich. A. Jr., «Η ισορροπία του τρόμου: Η παρακμή της αποτροπής», Foreign Affairs Hellenic Edition, τευχ. 59, Αυγ – Σεπ 2019, σελ. 95-111.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Kim. W.C., Mauborgne. R, (2006) *Η Στρατηγική των Γαλάζιων Ωκεανών*, Κριτική
- Nye. J, (2004), *Ήπια Ισχύς το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική*, Παπαζήσης.
- Pape.R, Feldman. J, Ευθυμιόπουλος, Π. (μτφ), (2013), *Αποκόπτοντας το Νήμα της Τρομοκρατίας*, Σάκκουλας.
- Κολιόπουλος, Κ., (2001) *Η Στρατηγική Σκέψη*, Ποιότητα.

Ξενόγλωσση

- Bracken. P, Bremmer I, Gordon.A, (2008), *Managing Strategic Surprise*, Cambridge University Press.
- Freier, N. P. (2007) *Strategic Competition and Resistance in the 21st Century: Irregular, Catastrophic, Traditional, and Hybrid Challenges in Context*. Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, <https://publications.armywarcollege.edu/pubs/1879.pdf>
- Hoffman, F. G., (2007), *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies. http://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybrid_war0108.pdf
- Kennan, George F. (1948), *The Inauguration of Organized Political Warfare*, Central Intelligence Agency. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114320.pdf?v=941dc9ee5c6e51333ea9ebbbc9104e8c>
- Johnson, R. (2007), *Oil, Islam and Conflict: Central Asia Since 1945*, Reaktion Books. <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=32ed43c6b171-415c-80c1-b9c5d5f93494%40sdc-v-sessmgr03>
- Olsen. A, (2007), *On New Wars*, Oslo Files.
- Strachan. H, (2006), *The Changing Character of War*, European Lecture Delivered at HEI, Geneva,
- TC 7-100 (*Hybrid Threat*)
- TRADOC G-2
- U.S. Army & Marine Corps, *Counterinsurgency Field Manual*, U.S. Army.
- Vikrant Deshpande, (2018), *HYBRID WARFARE, The Changing Character of Conflict*, PENTAGONPRESS, New Delhi,.
- Williamson. M, Mansoor. P, (2012), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, Cambridge University Press.

Άρθρα - Κείμενα - Διαλέξεις

- Bucala, P, «Iran's new way of war in Syria», a report by the Critical Threats Project of the American Enterprise Institute and the Institute for the Study of War, Φεβ 2017.
https://www.criticalthreats.org/wp-content/uploads/2017/02/Iran-New-Way-of-War-in-Syria_Final.pdf
- Bartles, C. K. «Getting Gerasimov Right», Military Review,
http://usacac.army.mil/CAC2/MilitaryReview/Archives/English/MilitaryReview_20160228_art009.pdf
- Deep, A. «Hybrid War: Old Concept, New Techniques», Small Wars Journal, Μαρ 2015.
<https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-old-concept-new-techniques>
- Dunlap, C, «Lawfare Today: A Perspective», YALE Journal of International Affairs, Winter 2008
<http://yalejournal.org/wpcontent/uploads/2011/01/083111dunlap.pdf>
- Fisher, M, στο D.N.C. Hack, «Echoes of Russia's New Approach to Power», N.Y. Times,
- General Gerasimov, V, «The Value of Science Is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations», Voenno – Promys Hlennyy Kurier (στα ρωσικά) ,
<http://vpk-news.ru/articles/14632>
- Fisher, M, «In D.N.C. Hack, Echoes of Russia's New Approach to Power», New York Times, 25 July 2016. Πρόσβαση στο,
http://www.nytimes.com/2016/07/26/world/europe/russia-dnc-putin-strategy.html?_r=0;
- Gray, C.S.(2006), «Recognizing and Understanding Revolutionary Change in Warfare: The Sovereignty of Context». Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.,
<https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a443403.pdf>
- Hammes, T. X. «Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation». Στο, Unrestricted Warfare Symposium: Proceedings on Strategy, Analysis, and Technology, Johns Hopkins University, 14–15 Μαρ 2006
- Higgins, A, Finger , «Pointed at Russian in Alleged Coup Plot in Montenegro», N.Y.Times,
<http://www.nytimes.com/2016/11/26/world/europe/finger-pointed-at-russians-in-alleged-coup-plot-in-montenegro.html>
- Hoffman, F,(2006), «Lessons from Lebanon: Hezbollah and Hybrid Wars», Foreign Policy Research Institute.
<https://www.fpri.org/article/2006/08/lessons-from-lebanon-hezbollah-and-hybrid-wars/>
- Hoffman, F. G., «Hybrid Warfare and Challenges», JFQ, issue 52,2009.
- Hoffman, F, «The Hybrid Character of Modern Conflict.» , στο, «Hybrid Warfare and Transnational Threats: Perspectives for an Era of Persistent Conflict», Security Affairs, 2011.
- Jasper, S., Moreland, S. «The Islamic State is a Hybrid Threat: Why Does That Matter?», Small War Journal, Δεκ 2014.
https://www.researchgate.net/publication/330740964The_Islamic_State_is_a_Hybrid_Threat_Why_Does_That_Matter

- Krieg. A, Rickli. G.M., «Surrogate warfare: the art of war in the 21st century?», Defense Studies Journal, Νοε 2017 ,
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14702436.2018.1429218?src=ecsys>
- Lasconjaris. G, Larsen. J. A., NATO's Response to Hybrid Threats., Rome: NDC Forum Paper 24, 2015.
<http://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=886>
- Liang. Quo, Xiangsui. Wang, Unrestricted Warfare, Panama City, FL: Pan American Publishing, 2002, ανατύπωση από το, *Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, February 1999.*
<https://www.c4i.org/unrestricted.pdf>
- Luman, R. «Introduction». Στο, Unrestricted Warfare Symposium: Proceedings on Strategy, Analysis, and Technology, Johns Hopkins University, Applied Physics Laboratory, 14–15 Μαρ 2006
<https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a597396.pdf>
- Martins. M, (2010), «Lawfare: So Are We Waging It?», LAWFAREBLOG, 25 Νοε.
<https://www.lawfareblog.com/lawfare-so-are-we-waging-it>
- McFate, M. Jackson. Andrea V., «The Object Beyond War: Counterinsurgency and the Four Tools of Political Competition», Institute for Defense Analyses, Joint Warfighting Analysis Program, Alexandria, Φεβ 2006
<https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a489124.pdf>
- McCulloh. T, Johnson. R, «Hybrid Warfare.». JSOU Report 13–4 , Αυγ 2013
https://www.socom.mil/JSOU/JSOUPublications/JSOU%20134_McCulloh%20CJohnsonHybrid%20Warfare_final.pdf (ΜΗ ΑΣΦΑΛΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗ)
- James. M. Nicholas. III., MAJ US Army, «Conventional Forces in Gray Zone Conflict», School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, 2017.
<https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1039016.pdf>
- Owen, W. F. «The War of New Words: Why Military History Trumps Buzzwords» Armed Forces Journal (2009).
<http://armedforcesjournal.com/essay-the-war-of-new-words/>
- Sanger. D. E., «White House Confirms Pre-Election Warning to Russia Over Hacking», N.Y. Times
<http://www.nytimes.com/2016/11/17/us/politics/white-house-confirms-pre-election-warning-to-russia-over-hacking.html>
- Schadow. N, «The Problem with Hybrid Warfare», War on the Rocks, Απρ 2015.
<https://warontherocks.com/2015/04/the-problem-with-hybrid-warfare/>
- Trenin. D, «Avoiding U.S.-Russia Military Escalation During the Hybrid WAR», Carnegie Endowment for International Peace, Ιαν 2018.
https://carnegieendowment.org/files/Trenin_Hybrid_War_web.pdf
- Van Puyvelde. D, «Hybrid War – Does It Even Exist?», NATO Review,
<http://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/>
- Wittes. B, «What is Hybrid Conflict?», Lawfare (2015),
<https://lawfareblog.com/what-hybrid-conflict>

Διαδίκτυο

- Hybrid CoE(European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats) , <https://www.hybridcoe.fi/>
- Quadrennial Defense Review Report , Feb 2010, http://archive.defense.gov/qdr/QDR%20as%20of%2029JAN10%201_600.pdf
- Williamson Murray and Peter R. Mansoor, 1–17. New York: Cambridge University Press, 2012. eBook, στο Open Athens (απαιτείται διαθέσιμος λογαριασμός) <http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=0&sid=5f5193b0-aa15-4be4-8281-2505a5d40369%40sdc-v-sessmgr05&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#AN=458678&db=edsebk>
- TRADOC G-2 https://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/1.08%20IrregularForcesTRADOC_G2_Hdbk_1.08%2020dec10.pdf
- Liang. Quo, Xiangsui. Wang, Unrestricted Warfare. Panama City, FL: Pan American Publishing, 2002 . Πρόσβαση σε μετάφραση του κινεζικού κειμένου https://archive.org/stream/Unrestricted_Warfare_Qiao_Liang_and_Wang_Xiangsui/Unrestricted_Warfare_Qiao_Liang_and_Wang_Xiangsui_djvu.txt και σε pdf στο <https://www.c4i.org/unrestricted.pdf>
- Ορισμος της επιθετικότητας στο διεθνές δίκαιο, <https://www.britannica.com/topic/aggression>
- G.A. Res. 25/2625, *Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in accordance with the Charter of the United Nations* (24 Οκτ 1970). <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>
- International Court of Justice, Nicaragua v. United States. Μια περίληψη της απόφασης είναι προσβάσιμη στο, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/6505.pdf>. Ολόκληρη η απόφαση στο, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>
- Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine’s accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, http://www.pircenter.org/media/content/files/12_/13943175580.pdf
- Για το τρομοκρατικό χτύπημα στη Σρι Λάνκα τον Απρίλιο του 2019, <https://www.crisismonitor.gr/2019/04/21/sto-cheilos-neoy-emfylioy-i-sri-lanka-meta-to-tromomparaz-me-toys-138-nekroys/>
- Η τοποθέτηση του εκπρόσωπου του υπουργείου Εξωτερικών Alexander Lukashevich στην ερώτηση των μέσων ενημέρωσης σχετικά με παραβίαση των υποχρεώσεων της Ρωσίας βάσει του Μνημονίου της Βουδαπέστης https://www.mid.ru/en_GB/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/1091054